

‘Ik hoef maar met mijn hak
op bepaalde gevoelige plekken van Parijs te trappen
of de herinneringen branden los als een vonkenregen.’

(Patrick Modiano, *Les Boulevards de ceinture*, vertaald als *De ringboulevards*,
vertaling Edu Borger, De Arbeiderspers, Amsterdam, 1974, oorspr. 1972, p. 74)

‘Soms droom ik van een lief, ernstig ezeltje, een beestje dat alleen
mijn ransel maar op zijn zachte rug zou dragen. Samen zouden
we de Buttes-Chaumont beklimmen of de heuvel van Montmartre
waar in de droesem goud schuilgaat.’

(uit: Eugène Savitzkaya, *Fou de Paris*, vertaald als *Gek van Parijs*,
vertaling Eva Wissenburg, uitgeverij Vleugels,
Bleiswijk, 2025, oorspr. 2023, p. 8)

‘Om zes uur stond Anna buiten in de rue de la Paix. Op dat
moment, vervuld van het gevoel dat ze nu echt deel uitmaakte
van die immense, waanzinnige stad, dacht ze niet meer aan
haar vermoeidheid, en was ze gelukkig in haar fraai gesneden
mantelpakje en baret.’

(uit: Jean Rhys, ‘Mannequin’, in: *Alle verhalen*, vertaling W.A. Dorsman-Vos en
Lisette Graswinckel, Orlando uitgevers, Amsterdam, 2019, oorspr. 1927, p. 34)

P E L C K M A N S

De vrij- schr- ij- vers

In het spoor van de schrijvers

Dirk Leyman

Inhoudstafel

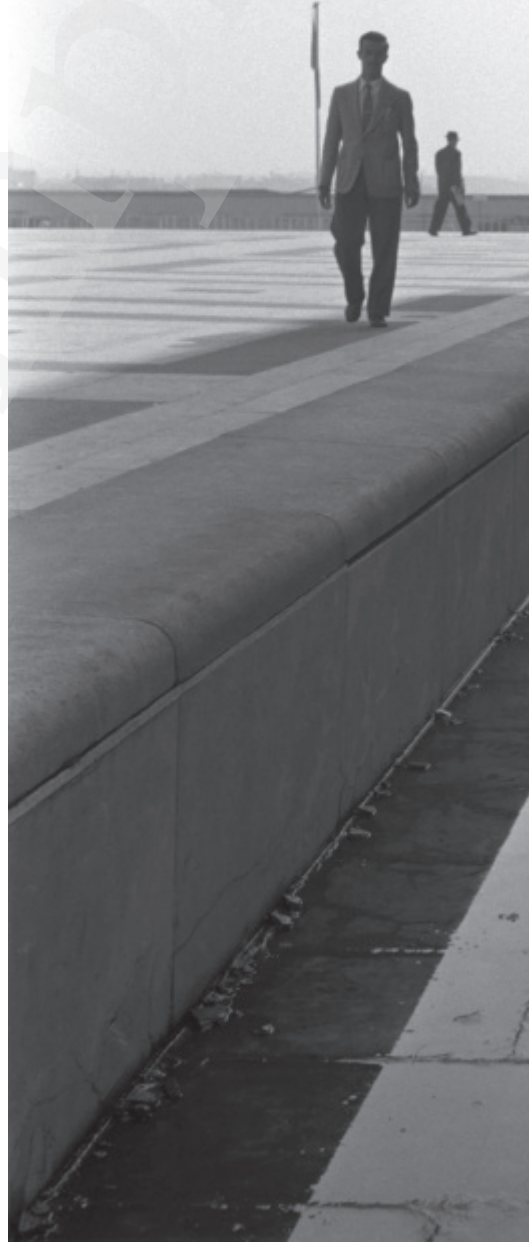
Voorwoord	10
Uitgelezen Parijse boekhandels	660
De twintig Parijse arrondissementen	678
Bibliografie per hoofdstuk	679
Algemene bibliografie	701
Personenregister	710
Beeldverwijzingen	715
Dankwoord	716
Over de auteur	718
Colofon	720

Ouverture - Schimmenspel in een schemerstad Een promenade door het Parijs van <u>Patrick Modiano</u>	17
‘Horrible ville!’ of ‘Ô ma charmante’? Het ambigue Parijs van <u>Charles Baudelaire</u>	51
Een mondaine meester-voyeur die de tijd tot bedaren bracht Het Parijs van <u>Marcel Proust, een abecedarium</u>	69
Parcours Parijs 1 ‘Een ijzeren trofee, een gruwelijke volièr.’ Schrijvers slijpen hun pen aan de <u>Eiffeltoren</u>	109
Parcours Parijs 2 Het ‘Inferno’ van August Strindberg in het ‘mystieke’ <u>pension Orfila</u>	117
‘Mag ik één woord zeggen over mijn stinkende persootje? Ik verlaat de rue Lepic’ In de Butte Montmartre met drie literaire woelwaters: <u>Guillaume Apollinaire, Tristan Tzara en</u> <u>Louis-Ferdinand Céline</u>	125
Meegevoerd door ‘le vent de l’éventuel’ De surrealistische dwaaltochten van <u>André Breton,</u> <u>Louis Aragon en Philippe Soupault</u>	153
‘Montparnasse biedt een keur aan tragedies’ De verloren vrouwen en verdoemde zielen van <u>Jean Rhys</u>	189
‘Parijs is de plek waar men het minste lijdt op de wereld, zelfs in de grootste eenzaamheid’ <u>Georges Simenon, een abecedarium</u>	217
Snuffelen aan de armoede <u>George Orwell</u> als ‘plongeur’ in een Parijs luxehotel	245

‘I want to know what the French are thinking’ <u>Janet Flanner alias Genêt, vijftig jaar</u> ‘The New Yorker’-correspondent in de Lichtstad	263
‘Pestered by a tramp’ op de avenue d’Orléans Hoe één absurde gebeurtenis het leven van <u>Samuel Beckett voorgoed tekende</u>	281
Parcours Parijs 3 De vergiftigde schoonheid van een parade-avenue. <u>De literaire Champs-Élysées</u>	299
Parcours Parijs 4 Hellevaart naar de tuin der lusten. Binnengluren in ‘L’Enfer’ van de <u>Bibliothèque Nationale</u>	315
‘I start tomorrow on the Paris book – fuck everything!’ <u>Henry Miller, met Anaïs Nin en een ‘army of artists’</u> in de Villa Seurat 18	333
De Parijse passages, van ‘betoverende sprookjespaleizen’ tot ‘ruïnes van de burgerij’ <u>Walter Benjamin en zijn onvoltooide</u> ‘Das Passagen-Werk’	361
‘Vastgeklonken aan mijn Palais-Royal als een alikruik aan haar schelp’ <u>Colette in haar Parijse ‘petite provence’</u>	381
De laatste dandy van Saint-Germain-des-Prés <u>Albert Cossery in Hôtel La Louisiane</u>	403
De dolende eruditie van een straatveger Taferelen uit ‘la vie Parisienne’ van <u>Raymond Queneau</u>	425
Tussen Café de Flore en de rue de Verneuil <u>James Baldwin, ‘angry black man’ in Parijs</u>	443

Parcours Parijs 5	Boris Vian en Jacques Prévert, twee 'satrapen' als buren in de <u>Cité Véron</u>	463
Parcours Parijs 6	Experimenteren onder de vleugels van madame Rachou. In het <u>Beat Hotel</u> met Allen Ginsberg en William S. Burroughs	473
Een klopjacht op geluk en lichtvoetigheid	De Parijse nachten vol 'spanning en gevaar' van <u>Françoise Sagan</u>	489
Plattegronden, plaatsen en puzzels	<u>Georges Perec</u> als 'botanicus van het asfalt', een abecedarium	513
'Hier word je een meteoroloog van grilligheden'	<u>Paul Auster</u> , eenzame survivor in Parijs	547
Parcours Parijs 7	Arriveren én vertrekken op het <u>Gare du Nord</u> . 'Het gevoel een Franse film te zijn binnengewandeld'	573
Parcours Parijs 8	Het <u>Louvre</u> , 'een van de domste plekken ter wereld'. Het 'anti-Parijs' van Witold Gombrowicz	583
Commotie 'sous la Coupole'	<u>Marguerite Yourcenar</u> als eerste vrouw ooit in de Académie française	595
'Incident/accident' nabij het Collège de France	Het fatale auto-ongeval van filosoof <u>Roland Barthes</u>	613
Slenteren van een Casino-supermarkt naar de torenflats van Chinatown	Het 'banale' Parijs van <u>Michel Houellebecq</u>	631

De Eiffeltoren vanaf de place du Trocadéro, foto Kees Scherer, 1950.

‘Eerst wou ik literair Parijs volledig absorberen. Pas dan kon ik beginnen schrijven.’

Mijn maidentrip naar Parijs was geen verheffende ervaring. Als onderdeel van een kluitje ongeïnteresseerde scholieren banjerde ik van monument naar monument, strikt in het gareel gehouden door zenuwachtige leraren. Ik zag er de lol niet van in. Ook omdat we geen nanoseconde de ruimte kregen om iets ‘individueels’ te ondernemen. Over de Notre-Dame schreef ik in mijn verslag smalend: ‘Een kerk is ook maar een kerk.’ Vermoedelijk kreeg ook de Eiffeltoren een veeg uit de pan. Het waren mijn vlegeljaren vol antiklerikalisme en verbale dwarsigheid. Parijs liet me onverschillig.

Een paar jaar later legde ik het als student verbazend snel bij met de Ville Lumière. De Franse literatuur had me ingepalmd. Met een al even schrijversgekke vriend besloot ik Parijs te verkennen in de slipstream van de surrealisten. We logeerden in het krappe Hôtel de la Nouvelle France in de rue du Faubourg-Poissonnière. Blindelings gingen we ervan uit dat dit *shabby* oord – intussen verdwenen – een rol had gespeeld in *Nadja* van André Breton. Stond er geen foto in de tekst afgedrukt? Maar wacht even, het ging toch om het café de la Nouvelle France? Toch bleven we graag geloven in onze zelfgesponnen mythe.

Aan de ontbijttafel kribbelden we fiches vol met de titels van de talloze boeken die we zouden schrijven en waarmee we de wereld zouden verbluffen. Dromen was gratis, vooral in Parijs.

‘Une ville qui était alors si belle que bien des gens ont préféré y être pauvres, plutôt que riches n’importe où ailleurs’, zo noteerde filosoof en situationist Guy Debord ooit, de man die de *dérive* predikte, het toevalsgestuurde wandelen. Is arm zijn in het prachtige Parijs draaglijker dan elders rijk zijn? Het zou zomaar kunnen. George Orwell kon ervan meespreken toen hij eind jaren twintig als *tramp* en bordenwasser toch onder de bekoring kwam van Parijs. De schoonheid van Parijs imponeert en overmeestert.

Toch bestaat er ook zoiets als ‘het Parijs-syndroom’, een aandoening die jaarlijks tientallen Japanse toeristen in Parijs zou treffen, meldt Ben Wilson in *Metropolis*. ‘Het grootste deel van hun leven waren ze al bedwemd geweest door het romantische, geïdealiseerde, stedelijk schoon, maar nu zorgde de realiteit van onverschillige bewoners, de overvolle boulevards, de vieze metrostations en de horkerige obers voor zo’n schok dat ze in een psychiatrische zenuwinzinking terechtkomen.’ Ook Sigmund Freud vocht tijdens zijn eerste visite aan de Lichtstad tegen de tranen uit teleurstelling over wat hij te zien kreeg. Zelfs de Amerikaanse schrijver Henry Miller werd tijdens zijn eerste overkomst naar Parijs gekweld door een immense somberheid. ‘Doodop van al dat geklets. Ziek van al die gezichten. Die kathedralen, pleintjes en circussen en weet ik veel wat nog meer, ik was het goed zat.’ Maar zijn afkeer sloeg later om in ‘vlammende liefde’: *‘To know Paris, is to know a great deal. (...) The streets sing, the stones talk. The houses drip history, glory, romance.’* Idem bij de mopperende William S. Burroughs: ‘Parijs is een nare plek als je geen stuiver hebt.’ Tot hij er in het Beat Hotel een creatieve impuls van jewelste kreeg. Zo ging het vaak met pas in Parijs aangespoelde, buitenlandse schrijvers.

Ik hou van het contrastrijke Parijs. Ik sluit de statige *capitale* met haar soms dramatische vergezichten, met haar Seinekaaien en bruggen, royale parken, pleinen en avenues in de armen. Lichte ontroering welt op als ik door de Jardin du Luxembourg wandel of vanop de Pont des Arts naar de elegante, piepkleine Square du Vert-Galant tuur. Maar evengoed voel ik me als een vis in het water in het gruisige, weerbarstige Parijs, in de onopvallende *quartiers* met een vergane charme, de drukke Faubourgs, de Passage des Panoramas of in uiteenlopende wijken als Belleville-Ménilmontant, Batignolles, Montparnasse, de Marais of Beaugrenelle. Wanneer je de *traversée* van noord naar zuid door Parijs maakt, beweeg je je door een gradueel veranderend stedelijk landschap, als een langzame ontdekkingsreis. Ik hou van die transitzones tussen wijken waar het karakter van Parijs bijna per hectometer verandert. 'In het hele Westen is er geen grote hoofdstad die zich zoals Parijs heeft ontwikkeld, op zo'n discontinue manier, in zo'n onregelmatig ritme', schreef Éric Hazan in *De ontdekking van Parijs*.

Die hang naar de schaduwzijden en de coullissen van een labirintisch Parijs dank ik wellicht aan de romans van Patrick Modiano, de schrijver die mijn Parijsbeeld voorgoed scherpstelde. Bijna vanzelfsprekend opent *Passage Parijs* met een lange *promenade* in zijn voetsporen. Weinig auteurs hebben zo vernuftig de Parijse topografie in hun schijnbaar achteloze plotlijnen geweven als de Nobelprijswinnaar van 2014. Zijn personages houden zich vaak in de luwte van de buitenwijken op. Maar als ze de bekende pleisterplaatsen aandoen, verzeilen ze ook daar in een 'Paris perdu' van gemutileerde straten en anonieme, dreigende gevels. Tegelijk biedt Parijs, die magnetiserende schaduwmetropool, altijd houvast. Auteurs als Georges Perec en Raymond Queneau ('een encyclopedische straatveger' en 'zwerfhond door de buitenwijken') voegden daar nog lagen aan toe, net als eerder de surrealisten met een van mijn lijfboeken, het schitterende *Les dernières nuits de Paris* van Philippe Soupault.

'Parijs is een *mer à boire*, dat is wat het was. En ik drink nog altijd', zo liet Simon Vinkenoog zich eens ontvallen, hij die er in de o zo roerige jaren vijftig de boel op stelten zette. Een kwinkslag, maar toch. Wie eenmaal verslingerd raakt aan het onuitputtelijke Parijs, blijft zich als een dronkenman laven aan de schrijversverhalen, die op elke straathoek voor het grijpen liggen. Uiteindelijk kun je niet anders dan filosoof en kunstsriticus Walter Benjamin bijtreden: 'Van alle steden is er geen enkele die een zo innige band met het boek heeft als Parijs.' Hij beschouwde Parijs als 'een grote bibliotheekzaal, waar de Seine doorheen stroomt.'

Maar ter zake. Hoe begin je aan een literair Parijsboek? Zeven jaar geleden noteerde ik aan een smal tafeltje in een sfeervol appartement nabij Père Lachaise de eerste zinnen van een toen nog titelloos boek. Het zwarte – nu beduimelde – ringschriftje bevatte de eerste schetsen, ideeën en auteurs- en straatnamen voor wat zou uitgroeien tot *Passage Parijs*. Nog ongericht en onbestemd, al wist ik toen al pertinent dat de Franse literatuur ruim vertegenwoordigd zou zijn. Ik kleefde er zo'n ouderwets blauw schooletiket op en noteerde kinderlijk: 'Parijs. Logboekje.' Het vergezelde me bij mijn research, als een papieren fetisj. (Ik speelde het een paar keer kwijt – zelfs op de Eurostar – om het miraculeus genoeg weer terug te vinden.) Eerst besloot ik me volkomen onder te dompelen in literair Parijs. Ik moest en zou de stad absorberen, als een koraalrif het oceaanwater. Ik werd een '*piéton de Paris*', naar de woorden van Léon-Paul Fargue, een '*arpenteur*' om met Jacques Prévert te spreken, of ja, een flaneur à la Baudelaire en Walter Benjamin, mocht dat niet zo pendant klinken. Want om het '*Paris insolite*' te doorgronden moet je rondrentelen, op je schreden terugkeren, in een soms weifelend wandeltempo, en het stratenplan incorporeren. Opnieuw ging ik in de leer bij Modiano, wiens echtgenote Dominique Zehrfuss ooit zei dat haar man 'eindeloos kan blijven staan kijken naar een bepaald gebouw en ervan dromen om alle mensen

die er achtereenvolgens hebben gewoond te laten verschijnen, als geesten.' Ik wou de geesten van de schrijvers uit de muren en huizen lokken en in de littéraire cafés en brasseries de intellectuele opwinding en de coterietjes van weleer terugvinden. En mijn eigen Parijs-bibliotheek, die dijde intussen vervaarlijk uit – de sporen ervan vind je in de uitgebreide bibliografie achterin. Een palimpsest van beelden schoof eroverheen, met het Parijs van fotografen als Man Ray, Robert Doisneau, Ed van der Elsen, Berenice Abbott, Gisèle Freund, Germaine Krull, Izis of Brassai. Wonderlijk dat een aantal van hun foto's nu dit boek opsieren. Pas toen ik het gevoel had dat ik de stad '*dans ma peau*' had – nog zo'n ijdele illusie – begon ik te schrijven.

Passage Parijs verkent hoofdzakelijk het internationale twintigste-eeuwse literaire Parijs, met uitlopers naar de late negentiende eeuw en met hedendaagse zijsprongen. Parijs lonkte – vooral in de jaren twintig en vijftig – als een immens pandemonium van zinnelijkheid, intellectuele tolerantie en vrijheid, waar '*the most interesting people in the world*' rondliepen. Het boek ampieert een spannend en buitengewoon panorama, met niet eerder gelegde accenten, waarbij ik verder kijk dan namen als Ernest Hemingway, F. Scott Fitzgerald, Sylvia Beach, Jean-Paul Sartre en Simone de Beauvoir waarmee je literair Parijs blindelings associeert (al spoken ze regelmatig doorheen de pagina's). *Passage Parijs* combineert diverse vertelvormen: van eerder speelse abecedariums tot diepgaande, meanderende essays waarin de bijzondere verhouding van een schrijver tot de stad aan de Seine centraal staat, terwijl er ook meer bloemlezende bijdragen zijn. In dertig hoofdstukken begeef ik me in het kielzog van voornamelijk Franse en internationale schrijvers, filosofen en cultauteurs. Sommige zijn en blijven beroemd (George Orwell, August Strindberg, Samuel Beckett, Georges Simenon, Françoise Sagan, Colette en Michel Houellebecq), anderen torsen het etiket 'cultschrijver' (Albert Cossery, William S. Burroughs en Allen Ginsberg) of zijn ten

onrechte in de vergetelheid geraakt (Jean Rhys en misschien ook Janet Flanner). Waarom was Colette zo verknocht aan haar appartement in het Palais-Royal dat qua comfort nochtans geen hoogvlieger was? Hoe kwam het dat de Egyptische schrijver Albert Cossery – pleitbezorger van de luiheid – ruim vijftig jaar in het legendarische Hôtel La Louisiane verbleef, tot hij een wandelend anachronisme van Saint-Germain-des-Prés werd?

Deze onorthodoxe excursie door literair Parijs puilt uit van de pittige anekdotiek, maar verbindt die telkens met het oeuvre van de auteur. *Passage Parijs* pretendeert lang geen volledigheid, al passeren er geregeld scharniermomenten uit de literatuurgeschiedenis de revue. Ondanks talloze kruisverbindingen en in elkaar grijpende verwijzingen zijn de essays onafhankelijk van elkaar te lezen, wat de kans biedt om een particulier leesparcours uit te stippen. Praktische *carnets d'adresses* brengen de schrijvershuizen, hotels, cafés en brasseries erg dichtbij. De boekhandelsbijlage bevat mijn persoonlijke *coup de coeurs*: een selectie uit de ruim driehonderd boekhandels die Parijs als *capitale du livre* nog telt.

Na de ouverturewandeling in het spoor van Patrick Modiano – die talloze buurten van Parijs bestrijkt – lost Charles Baudelaire een schot voor de boeg. 'Een immens reservoir van elektriciteit' en 'de meest verontrustende hoofdstad die er bestaat', zo schreef de poëte maudit van *Les Fleurs du mal* over Parijs. Vanaf dat moment volgt *Passage Parijs* de kriptlijnen van de chronologie. Daarbij leg ik een opvallende voorkeur aan de dag voor auteurs die 'dolen' en 'dwalen' door Parijs en zo de stad 'capteren', van Walter Benjamin tot Georges Perec, stuk voor stuk 'collectioneurs van Parijse plekken'. Dat wandelen volgens diverse procedés is ongetwijfeld een leitmotiv, net als de eerdergenoemde ambiguïteit, de korzelige Parijswrevel die kan omslaan in onvoorwaardelijke bewondering.

Marcel Proust was geen flaneur – daarvoor was hij met zijn zwakke gestel te zeer aan zijn schrijfbed gekluisterd – maar hij noemde zijn *À la recherche du temps perdu* wel ‘un roman Parisien’. Proust omarmde er het mondaine leven van de belle époque, als brandstof voor zijn roman en als briljant observator. In een abecedarium leg ik zijn Parijse leven bloot, dat zich vaak ’s nachts afspeelde. Via Proust (en ook via een in Parijs door wanen geteisterde August Strindberg) maken we de overgang naar de twintigste eeuw, waarin Parijs uitgroeide tot een magneet voor literaire gelukzoekers vanuit de hele wereld, een plek waar krachtadige ideeën opbloeiden en waar de literaire historie grondig werd hertekend. Avant-gardestromingen en nieuwe vormen gedienden er, van dadaïsme tot surrealisme, van de Beat Generation tot Oulipo, van écriture automatique tot de stream of consciousness. Kijk naar de dichter, avant-gardist en criticus Guillaume Apollinaire – die voor het eerst het begrip ‘sur-realisme’ muntte in Montmartre, bij zijn rocamboleske voorstelling *Les Mamelles de Tirésias*. In La Butte Montmartre liet dadaïst Tristan Tzara een huis bouwen door Adolf Loos en worstelde de omstreken schrijver Louis-Ferdinand Céline met zijn demonen. In de rue Lepic – op een boogscheut van het voormalige atelier van Vincent van Gogh – transformeerde de arts tot een meedogenloos schrijver en object antisemit.

Vervolgens traceer ik hoe de ‘trois mousquetaires’ van het surrealisme – André Breton, Philippe Soupault en Louis Aragon – met elkaar bevriend (en gebrouilleerd) raken terwijl ze de grondslagen voor een wereldwijde beweging leggen. Met hun drie ‘straatromans’ onder de arm door Parijs wandelen is een ervaring die je naar de grensgebieden tussen droom en werkelijkheid dirigeert.

‘Vanuit de Oeral en de Mississippi’, ja, werkelijk uit alle hoeken van de wereld stevenden schrijvers en kunstenaars vanaf 1905 en masse af op de heuvel van Montparnasse om er hun artistieke droom na te

jagen. Na eerst kort de roerige geschiedenis te schetsen van deze Parijse ‘fief de la modernité’, met Ernest Hemingway, Gertrude Stein en Kiki de Montparnasse, zoom ik in op de Brits-Caraïbische schrijfster Jean Rhys die dankzij haar latere *Wide Sargasso Sea* wereldwijd herontdekt werd. Laat hetzelfde alsjeblieft gebeuren met haar Parijsromans *Quartet* en *Goodmorning, Midnight*. In haar heldere, onheroïsche proza wist ze het ooit zo tintelende Montparnasse bijzonder exact vast te leggen. Wie een verzameling *gloomy* miniaturen wil aanleggen over Parijse buurten kan zijn hart ophalen bij Rhys.

Het interbellum profileert zich als een uitzinnig rijke periode, vol buitenlandse literaire passanten in het Parijs van *les années folles* en met, na de beurscrash van 1929, de onrustigere, soms meer door armoede en crisissfeer getekende jaren dertig. Nog zo’n herontdekking in *Passage Parijs* is de espritrijke Amerikaanse expat Janet Flanner, ‘a gentlemen of the press in skirts’, die vijftig jaar lang voor *The New Yorker* Parijskronieken en portretten schreef en zich intussen onderdompelde in de salons van de queerscène. Een onverschrokken, scherpzinnige vrouw met een bijna seismografisch, down-to-earth inzicht in haar tijd.

Flink wat essays in *Passage Parijs* zijn opgevat als een reconstructie van markante literaire gebeurtenissen tegen het decor van Parijs. Soms met verstrekkende gevolgen. Neem nu de messteek die de Ierse schrijver Samuel Beckett op Driekoningennacht 1938 *out of the blue* te beurt viel door een zwerver met de naam Prudent. Het kostte hem ternauwernood zijn hachje. Een daad van grote absurditeit, met een diepe weerslag op zijn leven en literaire werk. James Joyce – die ook op verschillende plaatsen rondwaart in dit boek – stond als eerste aan zijn hospitaalbed met een ruiker gele rozen.

Down and Out in Londen and Paris, waarin George Orwell zijn Parijse en Londense, door (bewust nagestreefde) armoede ge-

tekende jaren comprimeert, laat zich nog steeds lezen als een ontluisterende maar haarscherpe registratie van zijn overlevingskunsten als *tramp* in beide hoofdsteden. Orwell – toen nog gewoon Eric Blair – hield zich in Parijs overeind door als bordenwasser te werken in een luxehotel.

Over Henry Miller en zijn verhouding met Anaïs Nin is al veel inkt gevloeid. Maar hoeveel geschiedenis ligt er niet te hoop aan de Villa Seurat, een Parijse impasse die oogt als een modernistische architectuurenclave, nabij de Alésiabuurt? Op nummer 18 vatte erotomaan Miller er zijn beroemde en beruchte *Tropic of Cancer* aan. Nin steunde en beminde hem; ze stimuleerden elkaar, maar amoureuus moest het wel fout lopen. De nu zo kalme Villa Seurat werd het epicentrum van een merkwaardig '*army of artists*', weleens vergeleken met Andy Warhols *Factory*.

Het leidt tot een andere rode draad door *Passage Parijs*. Nogal wat buitenlanders – ook uit de *lost generation* – arriveren als *have-nots* of zogenaamde *nobody's* in Parijs, om er vervolgens te vertrekken als volwaardige schrijvers vol zelfvertrouwen met een baanbrekend boek op hun naam. Of ze zijn erin geslaagd om zich ten volle te ontplooiën. Alsof Parijs een snelkookpan is, een kraamkamer voor talent. Dat geldt voor Samuel Beckett – die in Parijs zou blijven wonen en met *En attendant Godot* wereldroem kreeg – maar ook voor Henry Miller, George Orwell en in zekere zin ook voor Jean Rhys en James Baldwin, die Amerika was ontvlucht omwille van het heersende racisme tegenover zwarten maar in Parijs zijn meesterwerk *Giovanni's Room* situeerde. En zie hoe Paul Auster, die zich als francofiel begin jaren zeventig per se in Parijs wilde settelen, zich van het ene (vertaal)baantje naar het andere moest reppen om te overleven.

Ik raakte geïntrigeerd door het fatale ongeval waarbij filosoof Roland Barthes – nota bene de man die de Citroën DS bezong – op 25 februari 1980 door een lichte bestelwagen werd aangereden nadat hij

terugkeerde van een saai etentje met presidentskandidaat François Mitterand. Een bezoek aan de Académie française bracht me op het idee om de tumultueuze uitverkiezing van de Frans-Belgische schrijfster Marguerite Yourcenar als eerste vrouw in het cenakel van de Franse taal uit te lichten. Het ging gepaard met gelobby, vilein gekonkel en intense weerstand. Waarom bleef deze club van *académiciens* zo lang een gesloten mannelijk fort?

En dan is er nog de meerduidige titel: *Passage Parijs*. 'Passage' verwijst natuurlijk naar een tekstfragment, een paragraaf, een citaat (en of er uitbundig wordt geciteerd in dit boek!) maar ook naar de beweging doorheen Parijs. Het woord 'passage' bezit iets ongrijpbaars. Het benadrukt de vluchtigheid van de doortocht. Bovendien vormden de passages, de winkelgalerijen in vooral het tweede arrondissement, ooit het overdekte hart van Parijs als 'hoofdstad van de moderniteit', als eerste florissante uithangborden van het kapitalisme. Ze waren immens populair omdat ze midden negentiende eeuw beschutting boden tegen regen en ontij. André Breton en de surrealisten beschouwden ze later als verbindingstations bij uitstek tussen het reële en het bovenreële, als toegangspoorten naar het geheimzinnige. De invloedrijke Duits-Joodse denker en cultuurcriticus Walter Benjamin zag hoe daar, met de hoge concentratie aan winkels, het shoppen en het warenkapitalisme ontsproten, nooit meer weg te denken uit onze West-Europese samenleving. Benjamin beschouwde de *passages couverts* als een miniatuurconcentraat van het negentiende-eeuwse Parijs. Het hoofdstuk over de passages, met Benjamin en zijn onvoltooide *Das Passagen-Werk* als richtsnoer, kreeg dan ook een centrale plaats in dit boek.

Ik wou ook graag het frivolere Parijs evoceren, de tomeloze wuftheid waarmee de Lichtstad als *capitale du plaisir* haar hoogdagen beleefde. Henry Miller kwam niet voor niets naar Parijs om er 'de zonde te bestuderen'. We gluren binnen in L'Enfer

– die tempel van schandaalverwekkende erotica in de Bibliothèque Nationale – en er is het turbulente amoureuze leven van Françoise Sagan, de gevaarlijk levende auteur van *Bonjour Tristesse*, die het Parijse nachtleven tot het gaatje exploreerde. Maar telkens opnieuw balsemt en troost Parijs geschampte zielen. ‘Parijs is de stad waar men het minste lijdt op de wereld, zelfs in de grootste eenzaamheid’, wist Georges Simenon, die zijn Maigret voor eeuwig met Parijs verbond.

Passage Parijs is geen kritiekloze, lyrische lofzang op de praal van Parijs. In dit boek duiken evengoed schrijvers op bij wie het hevig schuurde met hun stad. Charles Baudelaire, natuurlijk. Hij kafferde Parijs uit om de hoofdstad vervolgens innig aan de borst te drukken. Dat had ook te maken met de ingrijpende urbane transformaties, waarbij baron en stadsvernieuwer Georges-Eugène Haussmann – hij zal vaak opduiken in dit boek – lelijk huishield in de oude faubourgs. De Poolse auteur Witold Gombrowicz spant qua kwaadsappigheid tegenover Parijs wellicht de kroon. Het is alsof de stad hem hoogstpersoonlijk schade berokkende, ze stond ‘klaar om hem te verslinden’. Vooral het Louvre moet het ontgelden, waar hij fluimen uitspuwt op de toeristen die er te hoop lopen voor de Mona Lisa. Bij Michel Houellebecq – in het slothoofdstuk – stuiten we dan weer op een bijna dystopisch Parijs, door de markteconomie afgevlakt en geüniformiseerd. Houellebecqs personages pendelen tussen hinterland en hoofdstad, om in Parijs terug te keren met een gevoel van vermorzeling: ‘Ik zou terugkomen naar Parijs, dat was onvermijdelijk, volmaakte eenzaamheid is daar toch normaler, beter afgestemd op de omgeving’, lezen we in *Sérotonine*.

De acht ‘Parcours’-hoofdstukken, die als een soort rustpunten of intermezzi in het boek fungeren, zijn verankerd in één welbepaalde Parijse, vaak iconische plek, zoals de Eiffeltoren, de Champs-Élysées, de Bibliothèque Nationale de France, het Gare du Nord (overigens vrijwel het enige hoofdstuk waarin Nederlandse en Vlaamse

auteurs ruimer aan bod komen) of het Louvre. Of er is het legendarische Beat Hotel in de rue Git-le-Coeur, waar William S. Burroughs en Allen Ginsberg in een grillige community verzeild raakten die alle artistieke kanten op spatte, een ware ‘melting pot van creativiteit’. En toen ik toevallig logeerde in de Cité Véron, vlak achter de place Blanche, ontdekte ik dat Boris Vian en Jacques Prévert er een tijdlang burens waren en zichzelf uitriepen tot ‘satrapen’. Ze deelden warempel het terras met uitzicht op de wieden van de Moulin Rouge.

Ten slotte: omdat ik *Passage Parijs* een vooral literair-journalistieke uitstraling wilde geven, bevatten de teksten omwille van de leesbaarheid geen voetnoten. Er is wél een erg uitgebreide bibliografie. Alle bronnen zijn verifieerbaar. En al beet ik een enkele keer mijn tanden stuk op sommige onderwerpen (die het boek niet haalden) en vervloekte ik mezelf weleens voor de grote portee die deze Parijs-onderneming had aangenomen, ik hoop vooral dat u – als lezer – evenveel genoeg beleeft aan *Passage Parijs* als ikzelf tijdens het intense schrijfproces. Wanneer het even tegenzat, trok ik me op aan de bevroren woorden van James Baldwin. ‘Als een kunstenaar in Parijs leven’, schreef hij, ‘is alsof je plotse-ling uit een donkere tunnel kwam en je je onder de open hemel bevond. En in Parijs begon ik wellicht voor het eerst de hemel te zien.’

En route!

Patrick Modiano langs de kaaien
van de Seine, november 1969,
foto Sophie Bassouls.

— Ouverture —

Schimmen- spel in een schemerstad

Een promenade door
het Parijs van
Patrick Modiano

‘C’est le soir où près du métro
Nous avons croisé Modiano
Le soir où tu ne voulais pas croire
Que c’était lui sur le trottoir
Le soir où j’avais dit ‘tu vois
la fille juste en face du tabac
Tu vois le type derrière, de dos
En imper gris, c’est Modiano.’

(Vincent Delerm, fragment uit het nummer ‘Le baiser Modiano’,
uit het album *Kensington Square*, 2004)

Al schijnt Parijs in de regen op zijn mooist te zijn, vandaag valt daaraan te twijfelen. Veel meer seizoensdepressies kan de stad zichtbaar niet torsen. Het kleurenpalet van de Seine varieert van modderbruin tot diepgrijs. Op het klotsende wateroppervlak vormen de neertikkende druppels rijen in het gelid staande soldaatjes.

De zeurderige neerslag legt een folie van diepe treurnis over de avenues en boulevards. ‘Het is vroeg donker, en dat is maar goed ook, want dan vergeet je de grauweheid en de eentonigheid van deze natte dagen, waarop je je afvraagt of het wel echt dag is en niet eerder een soort overgangsfase, een naargeestige zonsverduistering die tot het eind van de middag voortduurt’, schrijft Patrick Modiano in *Dora Bruder* (1997).

Fotografen als Brassai, Izis Bidermanas en Robert Doisneau kregen nooit genoeg

van de spiegelglans van de Parijse trottoirs. Is dit weer dan toch de perfecte metgezel voor een tocht door het schaduw-Parijs van Modiano, waarin glimmend asfalt en een vleug mysterie de boventoon voeren? Onder mijn door windvlagen geteisterde paraplu vat ik moed. Ik grijp naar mijn telefoon en tuur naar de oplichtende stippen in mijn literaire wandelapp.

Dat ik hier in Parijs Modiano's autobiografie, zijn romans en zijn personages achterna wil lopen, is te wijten aan de volgepakte schappen van een Gents antiquariaat. Tot diep in de jaren negentig van de vorige eeuw belandde daar, zelfs kort na verschijning, bijna elk in het Nederlands vertaald boek van de Franse auteur. Soms voorzien van een al licht van kleur verschoten buikbandje, met daarop de melding van de Prix Goncourt (bij *De straat van de donkere winkels*, *Rue des Boutiques Obscures*, 1978) of de Grand Prix du roman de l'Académie française (bij *De ringboulevards*, *Les Boulevards de ceinture*, 1972). In Frankrijk was Modiano toen al een merknaam, een *valeur sûre*, een garantie voor melancholieke romans die zelden teleurstelden. In het Nederlandse taalgebied bekoorde de schrijver slechts een tros fijnproevers. Sinds de toekenning van de Nobelprijs Literatuur in 2014 aan Modiano ligt dat wel even anders. Alsof er mondiaal een geheimtip werd prijsgegeven.

De foto's achter op de omslagen lieten een serieus ogende jongeman met een fascinerend zacht gelaat zien. Ik bleef hangen aan die enigszins wonderlijke en vertrouwenwekkende blik, omzoomd door forse, donkere wenkbrauwen. Bij elk bezoek aan de boekhandel las ik enkele flarden van zinnen. De bebrilde gerante hield me intussen nauwlettend in de gaten. 'Winkels wisselen van eigenaar. Zo gaat dat in de handel. Je weet ten slotte niet zo goed meer waar de dingen zich precies bevonden', stond er in het in 1992 vertaalde *Trouwboekje* (*Livret de famille*, 1977). Te pas en te onpas flitsten er fragmenten door mijn hoofd. 'Het lijkt erop dat ons geheugen een proces doormaakt dat vergelijkbaar is met dat van polaroidfoto's.' (uit: *Chien de printemps*, 1993) Of ik hoorde mezelf de namen opsommen waarmee Modiano sierlijke litanieën componeerde: Kiki Daragane, Jean Koromindé, Maggy Reynolde, Stioppa de Diaghorew, René Kustiker, André Bourlagoff, Guy Jaspaard de Jonghe, baron Deyckecaire, Dornaletche, Kovnovitzine... Later zou ik, sabbelend op een potloodstompje, iedere Modiano-roman turven op hotel- en straatnamen en personages. Vervolgens schreef ik ze met een vulpen over in een belijnd schrift. Ik zoek het zwarte cahier met het blauwe etiket al een tijd tevergeefs.

Stuk voor stuk waren het romans met Parijs in de onbetwiste hoofdrol. Boeken over een bezwaard verleden, over verdwijningen, over personages met geheugenverlies, de bezettingsperiode, het uiteenvallen van een groepje vrienden of over een weggedeemsterde liefde. Soms een tikje (demi-)mondain en met verbleekte glorie. Vaak subtiel zwaarmoedig maar zonder kleffe nostalgie. Modiano's snoer van suggestieve, klankrijke titels hechtte zich aan me

vast: *Rue des Boutiques Obscures* (1978, *De straat van de donkere winkels*), *Villa Triste* (1975), *Memory Lane* (1981), *Quartier Perdu* (*Verloren wijk*, 1984), *Remise de peine* (*Verdaagd verdriet*, 1988), *Chien de printemps* (*Hondelente*, 1993) of *Des inconnues* (*Onbekende vrouwen*, 1999). Titels met een odeur van ether, de geur die Modiano altijd onherroepelijk naar het verleden en zijn jeugd jaren loodst, zoals hij in *Accident nocturne* (2003) schrijft. Wat weerhield me om ze aan te schaffen? Daar lagen ze allemaal voor een grijpstuiver. Had Modiano het in *Les Boulevards de ceinture* niet zelf voorspeld? ‘Mevrouw Petit-Mirroux had de hele literaire productie van de laatste honderd jaar in voorraad. Hoeveel schrijvers, hoeveel boeken waren er niet ten onrechte vergeten... Wij stelden het bedroefd vast. Die mensen hadden zich voor niets ingespannen. Wij troostten ons, zij en ik, door elkaar te verzekeren dat er nog fanatieke bewonderaars van Pierre Hamp en Jean-José Frappa bestonden en dat eens, vroeg of laat, de gebroeders Fischer aan de vergetelheid zouden ontruikt worden.’ Na het lezen van die alinea kocht ik eindelijk de stapel Modiano’s. Ik werd zo een vurige bewonderaar.

Voor Modiano dreigt de vergetelheid niet. Lang voor de Nobelprijs was hij in Frankrijk bevorderd tot het paradepaard van de toonaangevende Collection Blanche van uitgeverij Gallimard. Qua literaire prijzen had Modiano voordien ook weinig te mopperen. Hij ontving onder meer in 1968 de Prix Fénéon en de Prix Roger Nimier, in 1972 de Grand Prix du roman de l’Académie française voor *Les Boulevards de ceinture* en in 1978 de Prix Goncourt voor *Rue des Boutiques Obscures*. ‘Ik ben een soort achtergrondgeluid geworden’, zo minimaliseerde Modiano zijn status eens in een gesprek met *Le Vif/L’Express*. Tegelijk blijft de geconsacreerde auteur – op 30 juli 2025 tachtig jaar – notoir mediaschuw en stuntelig schuchter. Net als zijn personages heeft hij veel moeite om zich te uiten en ligt er steeds iets onuitgesproken op de tong. Memorabel waren zijn tv-optredens bij het destijds beroemde Franse boekenprogramma *Apostrophes* van Bernard Pivot. De beminnelijke Modiano hakte zich met wapperende handen een eind in de rondte, alsof hij in stippellijnen praatte. Slalomtussende tussen zijn eigen woorden, verdwaald in zijn meanderende gedachtegangen. Toch leverde hij in december 2014 in Stockholm een voor zijn doen zelfverzekerde Nobelprijs-lezing af, waarin hij op glasheldere wijze zijn poëtica expliciteerde: ‘In de confrontatie met die grote blanco bladzijde heeft de schrijver de taak om althans enkele woorden van de vergetelheid te redden, woorden die half uitgewist zijn, zoals afgebrokkelde ijsbergen die verloren rondrijven over de oceanen.’ Peter Englund, de secretaris van de Zweedse academie, noemde Modiano prompt ‘de Marcel Proust van onze tijd’, het is alsof ‘zijn romans met elkaar corresponderen.’

Dobberende schepen zonder kompas

‘Ik hoef maar met mijn hak op bepaalde gevoelige plekken van Parijs te trappen of de herinneringen branden los als een vonkenregen’, zo laat Modiano zijn verteller in *Les Boulevards de ceinture* zeggen. Niemand heeft zo uitputtend de Parijse topografie in zijn schijnbaar achteloze plotlijnen geweven als Modiano. Schrijvers als Balzac, de Nerval, Zola, Aragon, Queneau of Prévert gingen hem voor. En met Georges Perec valt zelfs een diepe verwantschap aan te duiden. Maar geen van hen creëerde een zo met raadselachtigheid omgeven Parijs als de herinneringsverslaafde Modiano. Zijn helden duiken onder in een magnetiserende schaduwmetropool, boordevol geheimen en nooit ingeloste beloften. Keer op keer lijken ze op dobberende schepen zonder kompas. Het zijn de pionnen waarmee Modiano zorgvuldig zijn nooit eindigende symfonie van toevallige ontmoetingen componeert. Poogt de schrijver de angsten en demonen van zijn personages te bedwingen door hun tochten en passages zo exact mogelijk in kaart te brengen? Vermoedelijk wel. Modiano lees je best met een Parijs stratenplan in de aanslag – bijvoorbeeld zo’n Ponchet-arrondissementenboekje dat in je jaszak past. Of tegenwoordig ook met Google Street View onder de vingertoppen. Dat intensifieert de leeservaring, alsof je het parcours van zijn wankelmoedige personages zomaar kunt nalopen.

Als een pakhuis zitten zijn boeken vol met straatnamen, wijken, hotels, cafés, pleinen, garages, winkels, uithangborden en opschriften op muren. Toch krijg je nergens het gevoel dat je een *Guide Bleu* of adresgids aan het doorbladeren bent. Van Rive Droite naar Rive Gauche gaat het, van Passy tot Auteuil, van het Bois de Boulogne tot het Château de Vincennes, van de Porte de Clignancourt naar de Porte de Vanves. Modiano’s manisch mobiele personages houden zich graag in de luwte van de buitenwijken op. Maar als ze de bekende pleisterplekken aandoen, verzeilen ze ook daar in een ‘*Paris perdu*’ van gemutileerde straten en anonieme, dreigende gevels. Tegelijk biedt Parijs houvast: ‘Mijn enige oriëntatiepunt te midden van zoveel onzekerheid, het enige gebied dat niet onder mijn voeten week, dat waren de kruispunten en de trottoirs van deze stad, waar ik ongetwijfeld weer in alle eenzaamheid zou rondzwerven.’ (*Les Boulevards de ceinture*). Of zoals Bowing (‘de kapitein’) in *Dans le café de la jeunesse perdue* (2007), geobsedeerd door ‘vaste punten’: ‘Hij droomde, zei hij, van een immens register waarin gedurende honderd jaar de namen van de klanten van alle Parijse cafés zouden zijn opgetekend, met vermelding van het tijdstip van aankomst en vertrek.’ Geen wonder dat de schrijver ook weleens ‘de landmeter van Parijs’ is genoemd. Toch – ondanks al die details – typeerde Marie Darrieussecq Modiano frappant als ‘een schrijver van de afwezigheid’.

Modiano weet hoe hij saaie achterafstraten moet poëtiseren. Hier de rue Émile-Richard achter het cimetière Montparnasse, foto Tim Dirven.

‘Behalve voor een paar bezienswaardigheden die iedereen kent, heeft hij een uitgesproken voorkeur voor saaie buurten of achterafstraatjes’, vertelt de Nederlandse dichter, essayist en vertaler Paul Gellings, die het Parijs van Modiano van naald tot draad verkende. Gellings heeft zich al decennia in Modiano’s werk vastgebeten, wat resulteerde in een doctoraat aan de universiteit van Leiden (*Poésie et mythe dans l’oeuvre de Patrick Modiano. Le fardeau du nomade*, 2000), een overzichtsstudie en diverse vertalingen.

‘Modiano kan zich die voorkeur voor het niet-toeristische Parijs permitteren. Hij verstaat als geen ander de raadselachtige kunst van het poëtiseren van de Parijse topografie. Zijn Parijs is labyrintisch, maar ook zeer tastbaar, je kunt haast alles perfect nawandelen’, aldus Gellings. ‘Parijs is afwisselend zijn droom- en spookstad op papier (...)’

Al spelen sommige segmenten van Modiano’s boeken zich af in Londen, Nice, Tanger, de Haute-Savoie (waar hij tussen 1960 en 1962 op internaat zat) of Annecy, Parijs bleef zijn onuitputtelijke reservoir, met talloze autobiografische aanknopingspunten. Hier is zijn spoor te volgen, een beetje zoals de schrijver het voorschreef: ‘Ik maak lange zwerftochten met een opschrijfboekje in de hand, waarin ik als een soort maniak alles wat mij getroffen heeft noteer: geen

nauwkeurige feiten – aan realisme doe ik niet – maar aanduidingen van een bepaalde sfeer. Soms gaat het om het oude adres van een of andere ster van de stomme film, dat ik bij het doorbladeren van een oud filmjaarboek heb ontdekt en dat ik ter plaatse ben gaan verifiëren. Of is het de ingang van een woning of een liftkoker die mij getroffen heeft, door een bepaalde lichtval.’ (interview in *Le Monde*, 1973). Zijn echtgenote, illustrator Dominique Zehrfuss, schreef in haar tekst ‘P.M.’ in het *Cahier de l’Herne* (2012): ‘Voor hem zijn plaatsen, namen en mensen een oneindige reeks mysteries die onverwijd dienen te worden opgehelderd.’ Trefzeker omschreef ze haar man als ‘een metafysische detective’ die bij zijn nauwkeurige voorbereidingen ‘de arbeid van een termiet’ verricht.

‘Mijn geheugen ging mijn geboorte vooraf’

Op de place de l’Étoile, sinds 1970 omgedoopt tot place Charles de Gaulle, draaien de auto’s rond als in een kermismolen. Ze zwenken en zwieren als onvoorzichtig jong grut. Op goed geluk vinden ze toch een opening in het kluwen, om driftig de avenue van hun voorkeur in te draaien. Niet minder dan twaalf brede lanen vertrekken er vanaf het plein met zijn diameter van 241 meter, een bedenkstel van Jacques Hittorff, architect onder stadsvernieuwer baron Georges-Eugène Haussmann (1809-1891). Ze vormen een ster en leiden als linialen naar erg uiteenlopende Parijse wijken. Ik moet denken aan surrealist André Breton, die het verkeer er ooit aanzag als een zwerm katten en zijn observatie verwerkte in *Les Champs magnétiques*: ‘Autobanden pootjes van fluweel’.

In het midden van die l’Étoile, als kroon op het hoofd van de Champs-Élysées: de vijftig meter hoge Arc de Triomphe, monstre sacré van de Franse oorlogsglorie en nu gedenktempel van de Eerste Wereldoorlog. Benedengronds zijn daar de namen van gesneuvelden te lezen: Zayonscheck, Partouneaux, Dombrowsky, Schawembourg, Chasseloup. Namen die resoneren met die van figuren uit Modiano’s boeken. Ik kijk naar een bos bloemen op het graf van de Onbekende Soldaat, bloemen die hun laatste greintje leven aan het verliezen zijn. De Flamme du Souvenir is ongedurig in de aantrekkende wind, de toeristen zijn het ook, want ze willen hun instantfoto. Ik registreer een ballade van klikkende duimpjes.

La Place de l’Étoile. Zo heette de roman waarmee de toen nog tweeëntwintigjarige Patrick Modiano te midden van de roerige dagen van mei 1968 onder een triomfboog de Franse literatuur binnenwandelde. Op het moment dat de Parijse

Place Charles de Gaulle met de vijftig meter hoge Arc de Triomphe. Tot 1970 heette ze nog de place de l'Étoile, foto Tim Dirven.

studenten visioenen van vooruitgangsgeloof beleefden, richtte einzelgänger Modiano verbeten zijn blik naar het oorlogsverleden. *La Place de l'Étoile* toont als een blootgelegde zenuw het embryo van zijn schrijverschap. Het is een onvervalst bezettingsverhaal, een vlijmend hard pamflettair boek, waarin de hoofdpersoon Raphaël Schlemilovitch in de knoop zit met zijn Joodse identiteit. Hij spreekt met vele tongen, haalt de hele Franse geschiedenis door de mangel en richt zichzelf finaal ten gronde. Zo pikzwart en cynisch was de roman dat Gallimard hem in 1967 wegens zijn antizionistische strekking behoevende voor verschijning tijdens de Zesdaagse Oorlog (tussen Israël en zijn buurlanden Egypte, Syrië en Jordanië) en ruim een jaar in het vriesvak stopte. Een wrange anekdote aan het begin van *La Place de l'Étoile* zette de toon: 'Op een dag in juni 1942 stapt een Duitse officier op een jongeman af en vraagt hem: "Pardon meneer, kunt u mij zeggen waar de place de l'Étoile is?" De jongeman wijst links op zijn borst.'

Modiano werd geboren op 30 juli 1945 in de Parijse voorstad Boulogne-Billancourt, aan het eind van de Tweede Wereldoorlog. Vier boeken lang liet hij iedereen in de waan dat het 1947 was. Niettemin reconstrueert hij in zijn eerste drie romans de bezetting als een ooggetuige. *La Place de l'Étoile* (1968), *La Ronde de Nuit* (1969) en *Les Boulevards de ceinture* (1972) staan in schril contrast met latere, veel sfeervollere romans als *Villa Triste* (1975) of *Quartier Perdu* (1984), waarin weemoed en desolaatheid de overhand nemen. 'Ik heb mijn eerste boeken te jong geschreven. Ze zijn te agressief', oordeelde Modiano later. Hij beschouwde ze als wanhopige expressionistische taferelen. Maar ook in zijn subtielere werk bleef de oorlogsatmosfeer latent meespelen. 'Mijn geheugen ging mijn geboorte vooraf. Ik was er bijna zeker van geleefd te hebben in het Parijs van de bezetting. (...) Want voor iedereen is de periode waarin men geboren wordt doorslaggevend. Ik ben het product van die niet-gestructureerde periode.' En in *Dora Bruder* staat: 'Veel vrienden die ik niet heb gekend, zijn gestorven in 1945, het jaar waarin ik ben geboren.'

Gebouwen met twee uitgangen

'Voor Modiano is de buurt rond de Champs-Élysées voor altijd verbonden met dat duistere en verdichte tijdvak', licht Gellings toe. In deze praalzieke omgeving werd tijdens de bezetting op een morbide manier het schrijnendste antisemitisme bedreven. Zo is de stervorm van het plein 'een niet mis te verstane accentuering van het begrip Jodenvervolging, martelingen en deportatie.' De ratten waren uit de riolen gekomen en de stad was nu van hen. 'In de omliggende buurten van het achtste en het zestiende arrondissement had je broeiesten van zwarte handel en collaboratie, van seksuïven en grimmige

afrekeningen. Modiano ziet een Rive Droite die beladen is met schuld. De praktijken van de Gestapo, de rue Lauriston, het “galgenaas”, het vond allemaal zijn beslag rond de place de l'Étoile. En zijn vader zat op een dubbelzinnige manier ingesponnen in dat web.'

De obsessieve belangstelling van Modiano voor de bezetting is grotendeels terug te voeren tot Albert Modiano, zijn in 1912 geboren Joodse vader van Grieks-Italiaanse afkomst, 'een grote bruine man met de fysiek van een Argentijnse danser'. In de woelige oorlogsjaren weigert hij de Jodenster te dragen, loopt hij voortdurend met valse papieren rond en ontsnapt hij een paar keer als bij wonder aan een arrestatie, intussen ook achtervolgd door deurwaarders. Hoe gevaarlijk ze voor hem ook was, de omgeving rond de Champs-Élysées bleef zijn favoriete biotoop, ook na de Tweede Wereldoorlog. Altijd had hij een batterij schuilnamen paraat, waarvan Henri Lagroua de meest gebruikte was. Verdwijnen en ontsnappen (zelfs een keer uit een boevenwagen op de Champs-Élysées) was altijd weer de noodsprong van deze rusteloze makelaar in duistere waar die later naar Zwitserland verhuisde en in 1977 'onder nooit opgehelderde omstandigheden stierf'. 'Hij kende in Parijs een groot aantal gebouwen met twee uitgangen, zodat hij zijn gezelschap eventueel altijd kon afschudden', luidde het in *Pour que tu ne te perdes pas dans le quartier (Om niet te verdwalen, 2014)*. Vooral vanaf *Dora Bruder* valt het schimmenspel van Albert Modiano niet meer weg te denken uit het oeuvre van zijn zoon. Die wist maar al te goed dat zijn vader een fantast en een onverantwoordelijke avonturier was: '*Mon père avait l'apparence d'être riche, mais il était un peu mythomane. En fait, il avait des problèmes financiers, dont il se tirait par des pirouettes.*' (Modiano in een interview met Dominique Jamet, in *Lire*, 1975)

Albert Modiano (1912-1977), de vader van Modiano. Verdwijnen en ontsnappen was steeds weer zijn noodsprong.

Moeilijk traceerbare affaires

De Champs-Élysées... Modiano ervaart ze niet als een walhalla van dure winkelpuien maar als 'die vijver beschreven door een Engelse romancière, waarin laag na laag de echo wegzinkt van de stemmen van alle wandelaars die daar ooit aan de oever stonden te dromen. Het gevlamde water houdt deze klanken voor altijd vast, en in stille nachten komen ze bij elkaar...' (*Fleurs de ruine*, 1991, vertaald als *Bloemen en puin*). Aan de overzijde tuur ik naar de slierten kooplustigen aan de Dior- en Louis Vuitton-winkels, in toom gehouden door koorden en wachtpaaltjes. Paraplupunten dansen op en neer in het ritme van de stiletto's van ongedurige vrouwen, gehuld in opzichtige outfits. Hun *lovers* staan er verveeld bij.

Toch is het verbazend hoe onwezenlijk doods de omliggende straten op deze donkere dag zijn. Men fluistert dat de rijkelui hier zichzelf graag barricaderen achter hun luiken óf elders ter wereld verblijven, in al even pompeuze appartementen. Spiedende camera's zijn alert aan elke deurpost. Ik sla de hellende rue Balzac in en passeer de lange beige luifel van de stemmige Cinéma Balzac, het soort buurtbioscopen dat in Parijs stilaan het veld moet ruimen. Ik ga rechtsaf en daal de rue Lord Byron af, terwijl de drenzende regen langzaam in kracht afneemt. 'Ik herinner me zijn kantoor in het okerkleurige gebouw met grote glazen schuifpuien aan nummer 1 van de rue Lord Byron. Je kon er weer uit komen aan de Champs-Élysées door eindeloze gangen te volgen. Ik denk dat hij dat kantoor had uitgekozen om de twee uitgangen', staat er in *Fleurs de ruine*, samen met *Livret de famille* (1977) en *Un pedigree* (2005) misschien wel Modiano's meest uitgesproken autobiografische boek. 'Hij was er altijd alleen met een heel knappe blonde vrouw, Simone Cordier.'

Aan een wijde bocht staat dat tientallen meters lange pand. In dit nu vuilgele maar nog steeds imposant ogende appartementsgebouw hield zich in de jaren vijftig van de vorige eeuw het agentschap van Modiano's vader op. De rue Lord Byron geeft aan de achterzijde inderdaad uit op de amusementspaleizen aan de Champs-Élysées, tegenwoordig, na de naamsverandering en bestemmingswijzigingen, vermoedelijk het Lido 2, destijds de cinema Normandie. Ik gluur in de streng beveiligde hal en zie onduidelijke bedrijfsnaamplaatjes. Twee heren staan aan de ingang te roken en werpen me een argwanende blik toe, alsof ik van plan ben het gebouw binnen te dringen. Van hieruit bestierde Modiano's vader exotische compagnieën – onder andere in de filmbranche. 'Hij heeft de metro genomen en is naar zijn kantoor van "Belge Cinéma" gegaan, gelegen aan nummer 1, rue Lord Byron, van waar hij is vertrokken rond zes uur. Hij is de Champs-Élysées afgelopen en ter hoogte van de Arcaden van het Lido hebben mijn collega en ikzelf hem

'Ik herinner me zijn kantoor in het okerkleurige gebouw met grote glazen schuifpuien aan de rue Lord Byron 1', schrijft Modiano over het bureau met de twee uitgangen van zijn vader, in *Fleurs de ruine*, foto Tim Dirven.

in de menigte uit het oog verloren’, meldt een privédetective in *Paris Tendresse* (1990), een tekst die Modiano bij foto’s van Brassai schreef. Hoe dan ook, Albert Modiano lijkt hier niet meer opnieuw in het vizier te krijgen. Het is nodeloos zoeken naar een link met zijn mistige activiteiten, zijn ‘zakenreizen’ naar Brazzaville en zijn Société africaine d’entreprise. Zeker is dat dit ‘dubbelzijdige’ pand tot de verbeelding spreekt: ook regisseurs als Jean-Pierre Melville (*Le Samourai*) en Jean-Luc Godard (*À bout de souffle*) maakten er gebruik van en bij Georges Simenon komt het voor in *Maigret tend un piège* (1955).

‘Albert Modiano staat model voor veel hoofdfiguren uit Modiano’s boeken die verward raken in moeilijk traceerbare affaires’, meent Gellings. ‘Het kantoor is een van de weinige concrete aanknopingspunten die hij van zijn vader heeft. Vanaf zijn zeventiende zijn haast alle banden verbroken.’

Vertier en gruwel

“Andrée ging met de bende van de rue Lauriston om.” Die zin had me getroffen.

(...) Ik ving die naam later nog een keer in hun gesprek op en ik raakte aan de klank ervan gewend. Een paar jaar later hoorde ik hem uit de mond van mijn vader, maar ik wist niet dat de “bende van de rue Lauriston” nog zo lang door mijn hoofd zou blijven spoken.’ (in *Remise de peine*, 1988)

Ik keer terug op mijn schreden, nu met een dichtgeklapte paraplu, en steven opnieuw op de Champs-Élysées en de Arc de Triomphe af. Verderop is het vanaf de voormalige place de l’Étoile nog een flink eind stappen naar de rue Lauriston, een smalle, kilometerslange straat, evenwijdig met de avenue Wagram, in het zestiende arrondissement. Weinig opvallende grijzige *immeubles*, het toonbeeld van een discrete doorgangsstraat waarin tal van Parijse buurten grossieren. Maar banaliteit, zo weten we, maskeert wel vaker de grootste sinisterheden en dekt de diepste geheimen af. Neem nu nummer 93. Tot voor een aantal jaar hing er nog een vergulde plaat: ‘Chambre du Commerce Franco-Arabe. Service Visas. Légalisations Authentifications’. Tegenwoordig is het pand gezandstraald en opgeknapt, voorzien van zwart geverfd raamwerk en metalen luiken. Hier bevond zich in de oorlogsjaren een hotel. ‘In de kelder martelde men, op de benedenverdieping fuifde men, op de derde verdieping ontkleedde men een paar van de mooiste vrouwen van Parijs’, aldus historicus Jacques Delarue. In dit pand was tussen 1940 en 1944 het officieuze hoofdkwartier van de Franse Gestapo gevestigd, onder leiding van de dierste Henri Lafont en Pierre Bonny, ‘le groupe Bonny-Lafont’, bijgenaamd ‘La Carlingue’. Franse collaborateurs, hooggeplaatste nazi’s, prostituees, gangsters en corrupte politici frequenteerden het pand voor het bedrijven van vertier en gruwel, terwijl weerstanders er gemarteld werden. ‘Uit de ramen van 93 klinkt

gelach en het refrein van een liedje: *Moi, j'aime le music-hall. Ses jongleurs. Ses danseuses légères...* “Hoor je dat?” vraagt Bloch met de ogen vol tranen. “In Frankrijk, Schlemilovitch, eindigt alles met een liedje. Dus bewaar je goede humeur!” (*La Place de l'Étoile*). Op de gedenkplaat aan het huis wordt verwezen naar de activiteiten van de ‘groupe Bonny-Lafont’.

Rue Lauriston 93:
hier was het officiële
hoofdkantoor van
de Franse Gestapo
gevestigd tussen
1940 en 1944.

‘Met een klap van gebroken glas’

‘Voor mij is Parijs bezaaid met fantomen, even talrijk als de metrostations en hun oplichtende lampjes, wanneer je op de knoppen drukte van het overzichtsbord dat alle verbindingen liet zien’, klinkt het aanschouwelijk in *Souvenirs dormants* (*Slapende herinneringen*, 2017). Modiano doelt hier op de PILI, het ‘Plan indicateur lumineux d’itinéraire’, dat je rond 1980 op liefst honderdtachtig Parijse metrostations kon consulteren. Met een eenvoudige druk op een knop toonde het je de kortste verbinding naar je bestemming. Deze nostalgische metrorekwisieten zijn nagenoeg allemaal verdwenen. Maar op het station Pyramides brachten schrijver Jacques Roubaud en kunstenaar Philippe Favier er in 2000 een eerbetoon aan, via hun *PILI onirique*. Het is er nog steeds. Ik werp er een glimp op wanneer ik hier vanaf metro Étoile en via een overstap in metro Madeleine uitstap om me bovengronds naar de place des Pyramides te begeven. Ik wil het plein – met het standbeeld van Jeanne d’Arc – nader bekijken. Daar voltrok zich het dramatische begin van *Accident nocturne* (*Nachtelijk ongeval*, 2003). ’s Avonds laat steekt de verteller – toen nog niet eens meerderjarig – de place des Pyramides over, richting Concorde – tot er

opeens een zeepgroene Fiat uit het donker opduikt. ‘Eerst dacht ik dat hij rakelings langs me was gereden, toen voelde ik een stekende pijn, van mijn enkel tot aan mijn knie. Ik was op de stoep gevallen, maar het lukte me weer op te staan. De auto had geprobeerd me te ontwijken en was met een klap van gebroken glas tot stilstand gekomen tegen een van de arcaden van het plein.’ De bestuurster, een vrouw met een bontmantel, is gewond aan het hoofd; de jongen ook, hij is zijn linkerschoen verloren. Met een politiewagen worden ze samen afgevoerd naar de eerstehulpdienst van hospitaal Hôtel Dieu. Het is de opmaat naar een verhaal vol filigreïn en mistige herinneringen, waarin deze Jacqueline Beausergent hem terugvoert naar een geheimzinnig meisje dat de jongen in een café ontmoette.

Op deze valse namiddag is het kalm op het plein, met onder de arcaden de ingang van het Régina-hotel. Ik loer even binnen. Modiano situeert hoe de verteller en Jacqueline in de lounge even bekomen van het ongeval, gezeten op een roodleren bank. Veel toeristen met petjes, rugzakken en andere attributen ontwaar ik nu. Paraat om zich naar het Louvre te spoeden. Ik sjok mee, omdat ik in de richting van Pont des Arts wil, onder de poort van het Louvre, ‘in de poort hing een kelderlucht van urine en rottend hout, die van links kwam, het deel waar wij nooit durfden te komen’, lees je in *Fleurs de ruine*. Dat valt nu

Quai de Conti 15 met het standbeeld van wiskundige en filosoof Nicolas de Condorcet. Op de vierde verdieping bracht Modiano een aanzienlijk deel van zijn jeugd door, foto Tim Dirven.

wel mee. De Pont des Arts was voor Modiano alleszins een demarcatielijn, op de rechteroever heerste een gevoel van opluchting, de 'lucht was er lichter'. Maar: 'Heel lang voelde ik me onbehaaglijk als ik door bepaalde straten op de linkeroever liep. Nu liet de buurt me onverschillig, alsof hij steen voor steen is herbouwd na een bombardement, maar zijn ziel is kwijtgeraakt.' Hoe kwam dat?

Quai de Conti 15, een plaats met een dubbel gezicht

'Bij het doorbladeren van een krant was mijn blik toevallig op de onroerend-goedadvertenties gevallen en ik las: "Vrij. Flat quai de Conti – Uitzicht op de Seine – Vierde etage. Zonder lift. Danton 55.61." Toen ik opbelde werd mijn voorgevoel bevestigd. Ja, het was de flat waar ik mijn kinderjaren had doorgebracht.' (*Livret de famille*)

Na een blik op de vergulde koepel ('La Coupole') van het Institut de France wandel ik langs de kaaien aan de Rive Gauche. Het autoverkeer zoekt er bestendig langs maar voetgangers zijn schaars. Zelfs op het hyperromantische pleisterplekje Square du Vert Galant, een taartpuntje park in de Seine op het Île de la Cité, drement slechts een hoopje mensen. Eén *bouquiniste* aan de quai de Conti heeft toch zijn groene kist geopend. Bij hem tref ik een eerste druk van Modiano's *Chien de printemps* (1993) aan. Wanneer ik hem vraag of hij weet dat Modiano hier recht tegenover heeft gewoond, luistert hij nauwelijks. Zijn drankkegel blaast een lichte, koortsige hitte in mijn gezicht. Hij slaat vooral acht op de munten die ik neertel: 8 euro, dat valt mee. De man biedt me een totebag aan met daarop het logo van de tot Parijs erfgoed verklaarde *bouquinistes*. Vijf euro? Ik stop hem een verfrommeld biljet toe.

De quai de Conti bevindt zich tussen de zo uitpuittend lyrisch bezongen Pont Neuf, de Pont des Arts en de drukke place Saint-Michel. Wat verderop ligt de Académie française, vlak bij de quai is het Hôtel des Monnaies; de statige panden rijgen zich hier aaneen. Aan deze quai bevond zich ook het commando van het Franse leger bij de bevrijding van Parijs in 1944.

Behoedzaam steek ik de weg over en nader op de nog glibberige kasseitjes het pand op nummer 15. Daar bracht Patrick Modiano een groot deel van zijn kinderjaren door, op de vierde verdieping. 'Heel weinig verkeer. Een paar late vissers op het puntje van het eiland onder het zwarte gebladerte van het parc du Vert-Galant. Een boekverkoper wiens lange gestalte en pelerine ik herkende – hij stond er al in mijn kinderjaren – vouwde zijn draagbare klapstoeltje dicht en liep met langzame stappen naar de Pont des Arts.' (*Livret de famille*)
Op het plein voor het appartement, een standbeeld van de wiskundige en

De Seine met de Pont Neuf en in het midden de Square du Vert Galant, foto Tim Dirven.

filosoof Nicolas de Condorcet. Naast het appartement een galerie met de naam Larock-Granoff, geopend in 1924. Quai de Conti 15 oogt onschuldig, zij het wat afstandelijk. In de hal speelt een kind met een bal, zie ik door het glas van de toegangspoort.

‘Een knap meisje met een hart van steen’

Maar de quai de Conti is, zoals vrijwel alle Parijse locaties in het werk van Modiano, een plaats met een dubbel gezicht. In eerste instantie is ze verbonden met zijn moeder, de uit Antwerpen afkomstige actrice Louisa Colpeyn, die in 1942 in Parijs belandde en daar Albert Modiano tegen het lijf liep, in de rue Scheffer 28, bij Toddie Werner, in het zestiende arrondissement. *‘Deux papillons égarés et inconscients au milieu d’une ville sans regard. Die Stadt ohne Blick.* Maar ik kan er niets aan doen, het is de humus, of de mest, waaruit ik ben ontsproten’, zo schrijft Modiano in *Un pedigree* schamper over de ontmoeting van zijn ouders in oktober 1942 in bezet Parijs. Waarna ze in de clandestiniteit leefden en in november 1944 in Megève (in de Haute-Savoie) huwden, zijn vader onder een valse naam.

Modiano’s moeder was *‘une actrice de seconde zone’* die in een vijftal Vlaamse films van Jan Vanderheyden zoals de musical *Veel geluk, Monika!* (1941) meespeelde, maar ook in Gentse theaters en in Antwerpse en Brusselse music-halls optrad, en in juni 1942 in een beneveld Parijs terechtkwam, op zoek naar cinema-emplooi. Dat viel enigszins tegen. Zo werkte ze noodgedwongen aan de nasynchronisatie van Franse films in de studio’s van Billancourt. Wanneer Colpeyn in mei 1945 – hoogzwanger van Patrick – op het balkon van het appartement op de quai de Conti staat, barst er op de kaaien en in de Jardin du Vert-Galant spontaan een *bal musette* los om de nakende bevrijding te vieren.

Na de oorlog trok Colpeyn door de Franse provincie met toneelgezelschappen van twijfelachtig allooi. Maar ze vertolkte ook een bijrol in *Bande à part* (1964) van Jean-Luc Godard en speelde aan de zijde van Simone Signoret in een aflevering van de reeks *Madame le juge* (1978, waarvoor Modiano een van de scenario’s schreef). Om haar zoon bekommerde ze zich weinig en na de dood van haar tweede zoon Rudy stortte ze volkomen in. ‘Ik was ontroostbaar, ik vluchtte in het theater. Ik lachte enkel nog op het podium, meestal in slechte toneelstukken’, gaf ze ooit toe in een interview met *Le Point*. Louisa Colpeyn overleed begin 2015, op 96-jarige leeftijd, in een rusthuis te Parijs, kort nadat Modiano de Nobelprijs had ontvangen. In zijn simultaan met *Souvenirs dormants* verschenen toneelstuk *Nos débuts dans la vie* (2017) weeft Modiano

elementen van haar loopbaan in. In *Un pedigree* is hij harder: 'Ze was een knap meisje met een hart van steen. Haar verloofde had haar een chowchow gegeven maar zij keek er niet naar om en vertrouwde hem aan diverse mensen toe, zoals zij dat later met mij zou doen.'

Met het Quartier Latin en Saint-Germain-des-Prés van de jaren vijftig om de hoek liet Colpeyn zich ook joyeus meeslepen in het cafévermaak. 'Wanneer ze heimwee had naar Vlaanderen', vertelt Modiano in *Paris Tendresse*, 'zocht mijn moeder haar toevlucht in twee cafés, een op de quai d'Austerlitz, een ander aan de quai des Augustins, om er de matrozen Vlaams te horen praten.' Tot zijn vierde jaar krijgt Modiano vooral Vlaams, misschien wel Antwerps, te horen.

Louisa Colpeyn (1918-2015), de Belgische moeder van Modiano, 'actrice de seconde zone', die in bezet Parijs Albert Modiano ontmoette.

Een gepatenteerde achteromkijker

De jonge Patrick wordt een schim in het bestaan van zowel zijn vader als zijn moeder. 'Ik ben een hond die voorgeeft een stamboek te hebben', schrijft hij in *Un pedigree*. 'Voor Modiano is dus ook de Rive Gauche vol beklemming', aldus Paul Gellings. 'Zo komt hij er later achter dat in het appartement aan de quai de Conti de "Joodse collaborateur" Maurice Sachs (1906-1945) heeft gewoond.' Sachs, auteur van het postume *Le Sabbat* (1946) en *La Chasse à Courre* (1949) en op 14 april 1945 nabij Hamburg vermoord door een Vlaamse SS'er, is een merkwaardige figuur. 'Hij beschreef de quai de Conti als een "uitstekend neutraal terrein" van waaruit hij onder een valse identiteit zijn dubieuze handeltjes kon opzetten.' Het doet denken aan Modiano's vader, die later op zijn deurbel de schuilnaam Henri Lagroua zal aanbrengen.

'Ik had liever gewild dat mijn leven in minder duistere omstandigheden was begonnen. Maar wat moet een jongeman in Parijs, die aan zichzelf is overgeleverd? Wat moet zo'n ongelukkige?' verzucht de verteller in *Les Boulevards de ceinture*. Schrijven, misschien? Modiano geeft na zijn baccalaureaat de brui aan zijn studies. Hij klust bij als colporteur van oude boeken met vervalste handtekeningen, wordt een spookstudent aan de letterenfaculteit (om aan de dienstplicht te ontkomen) en stort zich daarna voltijs op de literatuur. De in uitgeverskringen invloedrijke Raymond Queneau (1903-1976), auteur van *Zazie dans le métro*, moedigt hem aan en loodst hem met zijn eerste manuscript binnen bij Gallimard. En dat lijkt zijn redding [zie het hoofdstuk over Raymond Queneau].

Niet enkel de troebele bezettingsperiode, vooral ook de jaren vijftig en zestig blijven Modiano beheksen. Naast de afwezige ouders die hem achterlieten in kostscholen en pensionaten is er inderdaad nog dat andere trauma: het verlies van zijn amper negenjarige broer Rudy aan leukemie. Een gebeurtenis waarvoor hij een bedding zou zoeken in *Remise de peine* (1988) en in *Pour que tu ne te perdes pas dans le quartier* (2014). In ieder geval beleeft Modiano deze tijdvakken als verstikkend, alsof hij zich onder een stomp voortbeweegt. Helaas, hoe uitpuittender hij de finesses ervan bij elkaar raapt, hoe prangender het besef van ontworteling. Het zijn de jaren waarin hijzelf eenzaam en bijna dwangmatig door Parijs rondzwierf. Net als zijn ongrijpbare scheppingen werd Modiano een gepatenteerde achteromkijker. Een Parijse zwervkat die het liefst zijn tijd stuksloeg met dromerijen en gepieker over een getroebleerd verleden. Die neiging was er al snel: 'Op z'n achttiende, twintigste, vijfentwintigste buigt men zich meestal niet over zijn verleden. Ik had toen al die manie om achterom te kijken, altijd met dat gevoel van een zeker verlies... niet het verlies van een paradijs of zo, maar... een verlies, ja', zo vertelde de weifelende schrijver eens aan het tijdschrift *Lire*. Liever grasduinde hij in oude *annuaires* of ging hij kijken naar beverige nouvelle-vaguefilms in buurtcinema's. Het was Pierre Assouline die als eerste wees op een zekere verwantschap van Modiano's Parijs met het mistige Parijs van Georges Simenon en hun 'gezamenlijke obsessie voor de topografie, namenlijsten, telefoonboeken...'. Zeker is dat Modiano ook suspensetechnieken in zijn romans binnensmokkelt. Hem is het evenwel niet om de onthulling van feiten te doen: 'De dingen niet rechtstreeks vertellen, maar ze ietwat enigmatisch houden. Sporen terugvinden, maar de ware toedracht ongewis laten. Suggestief te werk gaan...' zo vatte Modiano het samen in *Lire*. Zoals in *Rue des Boutiques Obscures* (1978), de roman waarvoor hij op zijn drieëndertigste de Prix Goncourt kreeg.

Intellectualisme en schrijfzweet

Wie in de omgeving van Saint-Germain-des-Prés opgroeit, maakt statistisch gezien een redelijk goede kans om zich tot de schrijverij te bekennen. Onder de toren van de oudste kerk van Parijs hangt allang het aroom van intellectualisme en schrijfzweet, vermengd met dat van de tegenwoordig exquis dure consumpties van Café de Flore, Les Deux Magots of Brasserie Lipp. Sinds de aanwezigheid van Albert Camus, Jean-Paul Sartre en Simone de Beauvoir in dit kwartier is het woord 'existentialisme' synoniem met een *train de vie* met een hoog koffiehuisgehalte. Ooit verdrongen de boekhandels hier elkaar, het percentage lezende mensen op straat lag weleens hoog. De literaire wandelaar dreigt haast te hyperventileren door de overdaad aan referenties: Prévert, Racine,

Balzac, Saint-Exupéry, Apollinaire, Wilde, George Sand, Camus, Cossery, Baldwin... ‘De straten zingen, de stenen spreken. De huizen zijn doordrenkt van geschiedenis, glorie en romantiek’, schreef Henry Miller al dolenthousiast over deze buurt. Slijt het puikje van literair en mediageniek Parijs nog altijd graag zijn dagen rond de boulevard Saint-Germain? De atmosfeer is afgekalfd of nee, net gepolijst, ten dienste van de selfies schietende toerist. Luxewinkels nemen het commando langzaam over, de ‘authenticiteit’ van de wijk oogt opgepimpt. Er zijn best nog veel uitgeverijen gevestigd, maar bij de boekhandels houdt vooral L’Écume des Pages stand, terwijl het instituut La Hune langzaam de aftocht blies.

Voor Modiano is Saint-Germain-des-Prés bezwangerd met de herinneringen aan zijn moeder en het isolement van zijn jeugd, als een aan zijn lot overgelaten schoolnomade. In deze buurt liet Modiano’s vader zijn zoon bijvoorbeeld twee keer oppakken, de eerste keer door hem bij de politie aan te geven – zogezegd vanwege huisvredebreuk – een tweede keer door hem zijn militaire papieren afhandig te maken, om hem zo in volle Algerije-crisis naar het leger te sturen. Wat op het nippertje mislukte. In *Fleurs de ruine* is Saint-Germain-des-Prés daarom een schuwe herinnering geworden: ‘Ik ben een kind van Saint-Germain-des-Prés. Ik heb de gemeentelijke school aan de rue Pont-Lodi bezocht en de catecheselessen van abt Pachaud aan de rue de l’Abbaye en de place de Furstemberg. Maar sindsdien ben ik mijn oude kwartier dat ik niet meer herkende, gaan vermijden. Die avond leek het kruispunt van het Odéon me even triest als de port Breton van Montparnasse onder de motregen.’

‘Om in de stemming te komen’

Toch is het, paradoxaal genoeg, in deze buurt, in de rue Bonaparte vlak bij de Jardin du Luxembourg, dat de schrijver is komen te wonen, als buurman van Catherine Deneuve die hier vlakbij ook een appartement bezit. Eerder woonde Modiano een tijd in Montmartre, in de rue de l’Orient, [\[zie ook het hoofdstuk over Montmartre\]](#) en in het zeventiende arrondissement. In Saint-Germain-des-Prés leidt hij een teruggetrokken bestaan met Dominique Zehrfuss, zijn vrouw van Tunesische afkomst, en woonde hij er met hun twee dochters. Zeer sporadisch laat hij een interviewer of een filmploeg toe, die de rijen boekenkasten in zijn volgepropte werkkamer mogen belichten. Misschien heeft Modiano hier de demonen van zijn verleden bedwongen. Of trok de concentratie van boekhandels en tweedehandszaken de verwoede verzamelaar Modiano destijds aan in deze buurt? Ergens ook vergelijkt hij het Saint-Germain-des-Prés van zijn kinderjaren ‘met de oude binnenstad van Saint-Tropez’: ‘Vanaf het kerkplein kon je de rue Bonaparte aflopen naar zee.’

Ik ga zitten op een bankje nabij de Église Saint-Sulpice, niet zo ver van zijn woning. Van daaruit heb ik ook uitkijk op het Café de la Mairie, van waaruit Georges Perec op 18 oktober 1974 in zijn legendarische tekst *Tentative d'épuisement d'un lieu parisien* de bedrijvigheid op het plein beschreef. Hoe groot is de kans dat de schrijver zijn woning buitenstapt? Niet dat ik zijn rust zou durven te verstoren. Maar wandelen door Parijs is een vast ritueel voor Modiano. Dat deed hij in ieder geval ook op donderdag 9 oktober 2014, omstreeks 13 uur. Naar verluidt was de lucht lichtbewolkt boven de Franse hoofdstad. Niets-vermoedend ontving de twee meter lange schrijver een telefoontje van zijn dochter, de zangeres-auteur Marie. Waar bevond Modiano zich toen hij hoorde dat de Nobelprijs voor Literatuur hem toeviel? In een Parijse straat. Kon het toepasselijker? De Zweedse Academie had haar uitverkorene van het jaar niet meteen weten op te sporen. Alsof dat tot het scenario behoorde. Modiano's eerste woorden luiden: 'C'est bizarre.' Hij bekende later: 'Ik had het totaal niet verwacht. En het was alsof ik buiten mezelf trad en naar een buitenstaander keek.' De auteur besloot verder te lopen door Parijs, 'om in de stemming te komen'. Je zou zijn flaneerdrang kunnen beschouwen als een passende ode aan zijn personages, een echte, authentieke schrijversdaad. Je krijgt de hoogste literaire onderscheiding ter wereld in je schoot geworpen. En wat doe je? Je laat je ongestoord en gewillig meedrijven door de maalstroom van de anonieme stad. Je voert een verdwijntruc uit.

'Gehuld in een zwarte melancholie'

'Zijn proza fluit voortdurend melodietjes die in je hoofd blijven hangen', schreef Martin Bril eens in *Vrij Nederland* over Patrick Modiano. Ware woorden. En iemand moet maar eens becijferen hoeveel honderden kilometers er door de thuisloze spookgestalten in Modiano's boeken door Parijs worden afgelegd. Om zich finaal te laten opslokken door de grijpparmen van de stad. Ook ik heb intussen flink wat kilometers in de benen. Ik voel me ijl, ik moet dringend iets hartigs eten.

Toch wandel ik eigenwijs de rue Bonaparte opnieuw af en keer terug naar de boulevard Saint-Germain-des-Prés. Ik passeer het destijds zo populaire bohémecafé Mabillon, waar Hugo Claus, Simon Vinkenoog en Hans Andreus kwartier hielden, nu onherkenbaar omgevormd tot een bar en restaurant van dertien in een dozijn. Eerst sla ik nog de rue du Four in, om een blik te werpen op nummer 22. Daar was ooit Chez Moineau gevestigd, het Parijse café dat deels als decor fungeerde voor het teer weemoedige *Dans le café de la jeunesse perdue*. Chez Moineau was in de jaren vijftig een van de goedkoopste bistro's van Parijs en het hoofdkwartier van de Mouvement Lettriste van de Roemeens-

Franse avant-gardist Isidore Isou. Met als beroemdste lid: Guy Debord (1931-1994), die de voorman werd van de Situationisten. De Nederlandse fotograaf Ed van der Elsken (1925-1990) schoot talloze foto's bij Chez Moineau, die later zouden terechtkomen in zijn in 1956 verschenen *Een liefdesgeschiedenis in Saint-Germain-des-Prés*, in het Frans bekend onder de naam *Une histoire d'amour à Saint-Germain-des-Prés*. Op zijn foto's stond ook een jonge, donkerharige vrouw: 'Kaki', die in 1953 zelfmoord pleegde en model staat voor Louki, het centrale personage van de roman. Modiano beschrijft Van der Elsken zo: 'Hij droeg een jasje dat hem te lang was, een linnen broek en soldatenkistjes. (...) Op den duur hoorde hij zelf ook tot de vaste klanten, en voor de anderen was het net of hij familiekiekjes nam.'

Chez Moineau, rue du Four 22, foto Ed van der Elsken, 1953.

Op nummer 22 is weinig te zien. Er is nu een parfumwinkel gevestigd ('Parle Moi de Parfum'), van een café niet het minste spoor meer. Chez Moineau – uitgebaat door een gelijknamig koppel – sloot dan ook al in 1953 zijn deuren. In zijn memoires schreef Debord bij een foto van de plaats: '*Nous avons perdu les meilleures années, bientôt le jeu sera fini pour toujours.*' Maar in *Dans le café de la jeunesse perdue* – waarvan de titel verwijst naar Guy Debords film met palindroomtitel *In girum imus nocte et consumimur igni* ('*Nous tournons en rond dans la nuit et sommes dévorés par le feu*', 1978) – heet het café waar Louki onderdak zoekt Le Condé. Gevestigd in de rue du Four of toch eerder in de rue de Condé, vlak bij de carrefour de l'Odéon? Vinden zul je het café niet. De fictie heeft het laatste woord. Modiano schuift vaardig met de tijd, met plaatsen, met personen, om tot een uitdijend stelsel van onzichtbare verbanden te komen. De roman is overigens sterk geënt op het stramien van Dantes *Divina Commedia*, zoals onderzoeker Manet van Montfrans overtuigend aantoonde.

Louki is zo'n karakteristieke Modiano-heldin voor wie het leven één lange ontsnappingsroute is: 'Mijn enige goede herinneringen zijn herinneringen aan vluchten.' Aan het eind van de jaren zestig zoekt de vrouw, die eigenlijk Jacqueline Delanque heet, soelaas in Le Condé. Daar belandt ze in een heterogeen gezelschap dat van de hand in de tand leeft en de toekomst als een boze, opdringerige droom voor zich uit schuift. Het *tableau de la troupe* draagt alweer intrigerende namen: Dr. Vala, De Houpa, Tarzan, Zacharias, 'Bowling' de kapitein, de schrijver Maurice Raphaël of de kalme goeroe Guy de Vere. 'Zwerfhonden' die zwelgen in het hier en nu, volgens de stelregel van Debord, die ook titel en motto leverde van deze roman: 'Halverwege de weg van het ware leven gingen we gehuld in een zwarte melancholie, die doorklonk in zoveel spottende en trieste woorden, in het café van de verloren jeugd.' Maar mevrouw Chadly, de cafébazin, maakt zich geen illusies: 'Ze had van het begin af aan geweten dat het ons slecht zou vergaan.' Dat gaat zeker op voor de timide Louki, dochter van een ouvreuse van de Moulin Rouge en een met de noorderzon verdwenen vader. Al sinds haar vroege jeugd is zij een brekebeen, onweerstaanbaar aangetrokken door het overschrijden van grenzen. Tegelijk is het alsof zij in een hamsterrad ter plaatse trappelt. Bevrijding wordt haar niet gegund. Tot het stratenplan van Parijs haar tot de orde roept. Is de ooit zo beloftevolle jeugd van Saint-Germain-des-Prés uit de jaren zestig een *lost generation* geworden, die de molensteen van een bezwaard verleden om de nek moet torsen? Of zoals Debord (de man van de *dérive*, het doelloze, onverwachte en toevalsgestuurde omzwerven door Parijs) het al formuleerde: 'Zo is de stralende jeugd van Saint-Germain-des-Prés, (...) ten onder gegaan in het stromend water van de jaren toen zij optrok onder het "kanon van de tijd".' Ik aarzel of ik toch nog de rue de Condé helemaal afwandelen, waar Paul Léautaud

en zijn uitgeverij Mercure de France zetelde. Dat ‘verloren café’... Nee, het heeft geen zin meer. Ik bestel een karafje wijn en een maaltijd bij Le Hibou, nabij de carrefour de l’Odéon.

Aangesterkt stap ik nadien door de rue de l’Odéon. Veel chique, afgelichte winkels, maar in het interbellum was deze straat een literaire broeikas die F. Scott Fitzgerald, Ernest Hemingway en James Joyce frequenteerden. Te bedenken dat hier op nummer 7 La Maison des amis des livres van boekhandelaar Adrienne Monnier was gevestigd, en op nummer 12 haar latere geliefde Sylvia Beach in 1919 Shakespeare and Company oprichtte. Nu houdt hier nog de beroemde librairie Rieffel stand. Ik stap binnen en snuister rond, en ik word prettig verdoofd door de papiergeur. Daar memoreer ik de eerste zinnen van *Rue des Boutiques Obscures*: ‘Over de helft van de wand achter Hutte waren donkerkleurige planken bevestigd: er stonden rijen van allerlei adresboeken en telefoongidsen van de laatste vijftig jaar op. Hutte had me vaak gezegd dat het onvervangbaar gereedschap was waar hij nooit afstand van zou doen. En dat die adresboeken en telefoongidsen de kostbaarste en aangrijpendste bibliotheek waren die je maar kon hebben, want op die bladzijden waren heel wat verdwenen wezens, zaken en werelden geregistreerd waar zij als enige getuigenis van aflegden.’

Ik wandel verder, een paar boeken rijker, tot aan de Jardin du Luxembourg, wellicht de mooiste openluchttuin van Parijs. Maar door de schemering is de kalmte ingetreden, aan de ingang zitten alleen een paar eenzellige schakers die elkaar winter en zomer onder de afdaken partij geven. Ik besluit mijn hotel op te zoeken, waar ook Modiano’s personages zich tegen de avond in de anonimiteit verschansen: ‘Het was dat onbestemde uur van de dag, dat ik in Parijs zo goed kende: de duisternis daalt langzaam neer, maar de straatlantaarns branden nog niet en de massieve huizenblokken tekenen zich af tegen de hemel, zoals op die namiddag de gestalten van de door de hal lopende of roerloos in leren fauteuils zittende hotelgasten zich aftekenden... dat broze, smartelijke ogenblik waarop de dag ten einde loopt.’ (*Quartier perdu*)

‘Een echo van haar aanwezigheid’

De volgende dag poogt een aarzelende zon de Parijse periferie van haar grijzigheid te ontdoen. Mijn bestemming is de boulevard Ornano. Ik doorkruis de levendige, overvolle noordelijke wijken richting Porte Clignancourt en La Goutte-d’Or. Een mensenmassa kolkt in de richting van low-budget warenhuizen en rommelige bazaarjes. Aan de uitgang van het metroviaduct Barbès-Rochechouart kun je soms voor weinig geld – op maat gesneden en in een plasticje geperst – een nieuwe identiteit kopen. Het aantal koffer- en

reistassenzaken ligt hier hoog, het is er een heen en weer van inwijkelingen, sans-papiers, vluchtelingen en mensen op doorreis. Het is al heel lang zo: 'Toen ik een jaar of twaalf was en met mijn moeder naar de vlooienmarkt in Clignancourt ging, verkocht een Poolse jood er koffers, rechts aan het begin van een van die paden met aan weerszijden stalletjes, marché Malik, marché Vernaison... Luxekoffers, van leer, van krokodillenleer, andere van lederbord, reistassen, hutkoffers met etiketten van trans-Atlantische zeevaartmaatschappijen – alles in enorme bergen op elkaar gestapeld, onder de blote hemel, want een eigen stalletje had hij niet', herinnert Modiano zich in *Dora Bruder* (1997).

Dora Bruder heeft als decor deze immer kosmopolitische buurten, net als de roman *Voyage de nocces*. In 1988 leest Modiano in een oude *Paris Soir* van 31 december 1941 dit opsporingsbericht: 'Parijs. Vermist: een vijftienjarig meisje, Dora Bruder, 1m55 ovaal gezicht, grijsbruine ogen, grijze sportjas, donkerrode trui, marineblauwe rok en hoed, kastanjebruine sportschoenen. Inlichtingen s.v.p. aan Mr. en Mw. Bruder, boulevard Ornano 41, Parijs'. Modiano onderneemt vervolgens een kafkaïaanse tocht langs politie- en gemeentearchieven om er alle documenten over de verdwijning van Dora uit te vlooien en raadpleegt daarbij ook Serge Klarsfeld, de Joods-Franse jurist en

Nabij de Porte Clignancourt en de boulevard Ornano, foto Tim Dirven.

nazi-jager. Hij ontputselt ze aan de 'cipiers van de vergetelheid'. Vier jaar doet hij erover om Dora's geboortedatum te achterhalen. 'Er gaat veel tijd voorbij voordat weer aan het licht komt wat is uitgewist. (...) Maar ik ben geduldig. Ik kan urenlang wachten in de regen.'

Al is hun bestemming drastisch gewijzigd, alle panden waarover Modiano schrijft staan er nog. Op nummer 41 is evenwel het hotel niet meer te bespeuren waar de familie Bruder woonde, maar een slagerij die scherpe pitageuren verspreidt; op nummer 43 is niet langer de bioscoop waar de jonge Dora zo vaak heen ging, maar heeft doe-het-zelver Mr. Bricolage het gebouw ingenomen. Boven zijn nog wel de strakke, typografische art-decorestanten van de cinema in pakketbootstijl te bewonderen.

Bij het dwalen door deze buurten begrijp je Modiano beter wanneer hij in *Paris Tendresse* stelt dat 'de oorlog de Parijse romance heeft vernietigd'. Modiano voelde zich persoonlijk aangesproken door het lot van Dora Bruder, gevlucht uit het internaat waar haar ouders – Joodse immigranten uit Oostenrijk – haar hadden ondergebracht. Door het opsporingsbericht raakten ook de ouders tragischerwijze in het vizier van de Gestapo. Dora Bruder komt om in Auschwitz.

Nadat hij Dora Bruder heeft laten oplichten uit de geschiedenis, blijft de leegte: 'Sindsdien is het Parijs waar ik haar sporen heb proberen terug te vinden, even uitgestorven en stil gebleven als op die dag. Ik loop door de lege straten. Voor mij blijven ze leeg, zelfs 's avonds, tijdens het spitsuur, als de mensen zich in drommen naar de ingangen van de metro haasten. Ik moet steeds weer aan haar denken, en in bepaalde wijken voel ik onwillekeurig een echo van haar aanwezigheid.' In *Voyage de nocés* (1990) rakelt Modiano een verwante geschiedenis op. Daarin situeert hij de van huis weggelopen Ingrid Teyrsen in een hotel aan dezelfde boulevard Ornano, maar dan wel op nummer 39 bis.

'Totaal van de wereld afgesneden'

Ook de Porte de Vanves of de Porte de Versailles, aan de zuidkant van de stad, zijn wijken die zo'n onbestemde echo weten op te roepen. Dat merk je in Modiano's novellebundel *Des inconnues* (*Onbekende vrouwen*, 1999). Het zijn drie korte verhalen als vluchtige parfums met Parijs als ijkpunt of stad van belofte, die bijna moeiteloos in elkaar overvloeien. Met onachterhaalbare subtiliteit schetst Modiano sleutelmomenten in het leven van uit balans geraakte meisjes, nog zo'n constante in zijn oeuvre. Vrouwen waarvoor hij een rijkgeschakeerd mededogen toont. Ze zijn al vroeg door bruuske ontgoochelingen getekend, verliezen elk houvast en verlangen naar een nieuwe toekomst in Parijs. Misschien brachten zijn vrouwelijke hoofdpersonages – met daarbij ook Dora

Bruder en Louki – hem wel tot zijn meest aangrijpende en tederste boeken, vol tristesse. ‘De vrouwen uit mijn boek zijn als het ware mijn tweelingzussen. Ik heb elementen uit mijn jeugd op hen afgewenteld’, vertelde hij in een interview met Margot Dijkgraaf (NRC, 2000). Kijk wat bijvoorbeeld gebeurt als je het spoor volgt van de door Parijs dolende Thérèse Cardères in *La Petite Bijou* (Kleine Bijou, 2001) die in het metrostation Châtelet in een vrouw met een gele jas haar lang overleden moeder meent te herkennen. Stukje bij beetje dobbert haar traumatisch verleden als verwaarloosd kind weer aan de oppervlakte.

‘Sylvie vertelde me over haar toekomstplannen. Ze wilde niet in de streek blijven en ze dacht dat ze vast wel werk zou vinden in Parijs. Een neef van haar had er een café, in de wijk Vaugirard. Die naam sprak tot onze verbeelding: VAUGIRARD’, zo mijmert de naamloze vertelster uit het tweede verhaal van *Des inconnues*.

De rue de Vaugirard is de langste straat van Parijs. Misschien omdat ze een echte dwarsdoorsnede van Parijs is, dat ze zo’n diffuus verlangen kan genereren. Ze begint aan de poorten van de Jardin du Luxembourg en mondt bijna vijf kilometer verder uit aan de Porte de Versailles. Ze is van een wonderlijke opeenvolging van sferen, van geanimeerd, grootsteeds en speelt tot onopvallend, discreet en onbehaaglijk. Aan het eind vind je klinieken voor zenuwzieke kinderen en schamele hotels waar je lange tijd de huur per maand kon betalen.

In het derde verhaal uit *Des inconnues* komt een andere vertelster effectief in deze Vaugirard-buurt terecht, nadat ze Londen is ontvlucht: ‘Het was in de rue Chauvelot, vlak bij het metrostation Porte-de-Vanves. Het grote raam van zijn atelier keek uit op een kleine tuin en een huisje waar zo te zien niemand meer woonde. Toen ik eenmaal alleen in het atelier was, vroeg ik me af of ik het er wel zou uithouden. (...) Hier, in die onbekende wijk van Parijs, was ik totaal van de wereld afgesneden.’ Het meisje voelt zich ingemetseld in dit kwartier waar het voortdurende geklepper van paarden die naar de Abattoirs Vaugirard worden gebracht, haar benauwt. ‘Ik maakte steeds een lange omweg om de straat van de abattoirs te vermijden’. Ze durft niet verder meer dan de place d’Alleray, waar ze in een café refuge zoekt en kennismaakt met Michel Kerourédan. Hij zal haar angsten weten te dempen maar haar ook meeslepen in zijn bizarre sekte.

De honderdzig meter lange rue Chauvelot is een uitverkoren niemandsland dat Modiano zo graag exploreert. Het wegdek is een lappendeken van asfaltlagen en keikopjes. Opvallend hoe de lang verwaarloosde, vaak lage huizen, nu zijn opgeschilderd en opgeknapt, afgewisseld met hogere panden die het zonlicht afschermen. Ooit waren het ateliers, morsige kleine garages of obscure bars, met namen als Musica Latina Social Club, Au Rendez-Vous des Amis en Aux trois Mulots. ‘Ik bedacht dat het geen toeval kon zijn dat ik hier was terechtgekomen, alleen, bij de poorten van Parijs. Ik had een grens bereikt,

ik was nog even in een overgangsgebied, maar binnenkort zou ik die grens oversteken en een nieuw leven beginnen.’ (*Des inconnues*). Tegenwoordig is de rue Chauvelot zo anoniem als maar zijn kan. Als enig teken van ambachtelijke bedrijvigheid stuit je er nog op een *cordonnerie* en sleutelwinkel.

Vanuit de rue Chauvelot slenter ik naar de rue Brancion, die uitmondt op de place d’Alleray. Her en der heeft er een kaalslag gewoed of wedijvert nieuwbouw met de leegte van verlaten brasseries. De luiken van Au Trotteur zijn dicht. Maar Chez Walczak, waar de paardenslachters zich na gedane arbeid terugtrokken, heeft haar traditie weten te handhaven, met ferme, calorierijke Franse keuken en een volkse signatuur. De Abattoirs Vaugirard zijn omgebouwd tot de sociale woonkazernes van het Parc Brassens en waar vroeger de paarden werden binnengeleid, vindt nu in het weekend de grootste boekenmarkt van Parijs plaats. Er zijn couscousrestaurants en barretjes bijgekomen, de buurt straalt meer levendigheid uit dan een jaar of twintig geleden. De gentrificatie in de buitenwijken, met de rush op betaalbare woonpanden, slaat wild om zich heen.

Achter de voormalige Abattoirs Vaugirard, foto Tim Dirven.

Op de place d'Alleray stap ik Le relais de la place binnen. Het onopvallende etablissement heeft een gedecideerde uitbater, een uitstekend zicht op het plein en sterke koffie. In dit café laat Modiano zijn vertelster kennismaken met Michel Kerourédan. Of was het in Les Favoris aan de overkant? De namen veranderen voortdurend: eerder droegen deze buurtketen de namen Au Grand Cuirassier of Au Grand Cadran d'Alleray. Het valt niet meer te achterhalen, ik hoef het niet te weten, maar wat klopt is dit: 'Het geluid aan de flipperkast, de man in de doktersjas die precies om half drie het plein overstak naar de kliniek, de hond die op de stoep voor de ingang ging liggen, de bestelwagen, de twee mannen aan de tapkast en de glimlach van een van hen op het moment dat ze weer vertrokken. Dat alles bewees dat ik erbij hoorde, dat ook ik 's middags mijn vaste plaats had in het café.' Een jukebox staat er niet meer. Telkens weer gonsde daaruit 'A Whiter Shade of Pale' van Procol Harum.

Ik lijk op te lossen in het decor, vertrouwd en vreemd tegelijk, kijk naar de geruststellende activiteiten op het – alweer – stervormige plein. Mijn Parijse stratenplan heb ik dichtgevouwen, mijn telefoonapp uitgeschakeld. Wie weet wilde ik het Parijs van Modiano vastleggen zoals de fotograaf Francis Jansen het in *Chien de printemps* voor ogen had, die dubbelganger van Robert Capa? Een heerschappij dat in zijn beelden mordicus 'de stilte wou vangen': 'Hij was op zoek naar verloren onschuld, naar plekken die voor geluk en zorgeloosheid geschapen waren, maar waar je van nu af aan niet meer gelukkig kon zijn.'

CARNET D'ADRESSES

Een *round-up* van de voornaamste adressen uit deze Modiano-wandeling, die een ruim aantal Parijse arrondissementen bestrijkt.

📍 **Champs-Élysées en Arc de Triomphe**, metro place de l'Étoile, op het kruispunt van het 8e, 16e en 17e arr.

📍 **Rue Lord Byron 1**, vanuit een van de kantoren (met ook een

uitgang aan de Champs-Élysées) op dit adres bestierde Modiano's vader Albert Modiano zijn schimmige bedrijfjes, metro George V, 6e arr.

📍 **Rue Lauriston 93**, hier was het hoofdkwartier gevestigd van de Franse Gestapo (Carlingue genoemd) tijdens de Tweede Wereldoorlog, metro Boissière of Victor Hugo, 16e arr.

📍 **Place des Pyramides**
(voorheen place du Rivoli geheten)
speelt een belangrijke rol in *Accident nocturne*, metro Louvre, 1e arr.

📍 **Régina Louvre Hotel**, place des Pyramides 2, metro Louvre, 1e arr.

📍 **Quai de Conti 15**, het adres waar Modiano zijn jeugdjaren doorbracht in het pand op de vierde verdieping, metro Saint-Michel, 5e arr.

📍 **Saint-Germain-des-Prés**, met Le Flore, Les Deux Magots en Brasserie Lipp, metro Saint-Germain-des-Prés, 6e arr. Boekhandel L'Écume des pages is gevestigd op de boulevard Saint-Germain 174 [\[zie ons compendium met Parijse boekhandels\]](#).

📍 **Rue du Four**, waar op nummer 22 ooit het café Chez Moineau was gevestigd en Modiano wellicht *Dans le café de la jeunesse perdue* situeerde. Ed van der Elsen nam er beroemde foto's voor *Een liefdesgeschiedenis in Saint-Germain-des-Prés*. Nu is er een parfumwinkel, metro Croix-Rouge, Mabillon of Saint-Germain-des-Prés, 6e arr. De Franse auteur Philippe Jaenada schreef over Chez Moineau en de artistieke kliek in de jaren vijftig de roman *La désinvolture est une bien belle chose* (2024) en meer bepaald over de zelfmoord van Jacqueline Harispe, wellicht 'Kaki', die bij Modiano de naam 'Louki' krijgt.

📍 **Rue Bonaparte en place Saint-Sulpice met het Café de la Mairie**, metro Saint-Sulpice of Mabillon, 6e arr.

📍 **Librairie Rieffel** is gelegen op nummer 15 in de rue de l'Odéon, metro Odéon, 6e arr. [\[zie ook het compendium met Parijse boekhandels\]](#).

📍 **Jardin du Luxembourg**, metro Mabillon of Odéon of RER Luxembourg-Sénat, 6e arr.

📍 **Boulevard Ornano 41** is het adres waar Dora Bruder met haar ouders woonde. De zoektocht naar haar in Auschwitz geëindigde lot staat centraal in de gelijknamige roman, metro Simplon of boulevard Ney, 18e arr. De stad Parijs heeft in 2015 ter ere van Modiano en Dora Bruder de **Promenade Dora Bruder** in het leven geroepen, tussen de rue Leibniz en de rue Belliard, waar vroeger de Petite Ceinture liep, in het 18e arr, te bereiken via tramway (station Angélique Compoint). De promenade werd op 15 juni 2015 ingehuldigd in het bijzijn van de Nobelprijswinnaar en burgemeester van Parijs Anne Hidalgo.

📍 **Place d'Alleray**, waar *Des inconnues* zich deels afspeelt (met tegenwoordig Le Relais de la Place en Les Favoris), metro Vaugirard, 15e arr. De rue Chauvelot en rue Brancion bereik je het makkelijkst via metro Porte de Vanves, 15^e arr.

Portret van Charles Baudelaire door Nadar, 1855.

**‘Horrible
ville!’
of ‘Ô ma
charmante’?**

**Het ambigue Parijs van
Charles Baudelaire**

‘Parijs verandert!
Maar ik blijf melancholiek!
Nieuwe paleizen, steigerwerk,
stenen gevaarten,
De oude buurten,
alles wordt mij symboliek,
Herinnering die mij het liefst is
valt het zwaarste.’

(Charles Baudelaire, uit: ‘Le Cygne’, *Les Fleurs du mal*, 1857, vertaling Peter Verstegen, in:
Charles Baudelaire, *De bloemen van het kwaad*, Van Oorschot, Amsterdam, 1995, p. 291)

‘Een immens reservoir van elektriciteit’ en ‘de meest verontrustende hoofdstad die er bestaat’, zo schreef Charles Baudelaire (1821-1867) over Parijs. Om beurten had de getormenteerde Franse dichter zijn stad hartstochtelijk lief, om ze vervolgens hartgrondig te haten en uit te spuwen. Parijs, ‘die opzienbarende stad’, riep bij Baudelaire een tergende verscheurdheid op. Uitroepen als ‘*Horrible vie! Horrible ville!*’ zijn schering en inslag in zijn oeuvre: hij verloor zijn tijd, zijn geld en zijn ziel in alle uithoeken en *quartiers* en kreeg het op zijn heupen van de banale tronies op straat. Baudelaire leek eeuwig onbevredigd door Parijs. Maar na dergelijke kreten van afkeer volgden er wederom passionele exclamaties als ‘*Je t’aime ô capitale infâme, je t’aime ô ma très belle, ô ma charmante*’. Later zal hij Parijs dan toch als ‘een oude maîtresse’ gaan beschouwen. De stad bood zich aan als ‘die reusachtige hoer wier helse bekoring me voortdurend verjongt’. Je kunt er een verre echo in lezen van de memorabele woorden van Honoré de Balzac: ‘Parijs kent slechts twee levensfasen, jeugd en verval; een fletse

kleurloze jeugd en een opgesmukt verval, dat graag jong wil lijken.’ Nergens zal de poëtische intuïtie Baudelaire zo aanvliegen als in het toen nog benauwend opeengehoopte, kronkelige maar ook pittoreske Parijs. Geregeld ontvluchtte hij die stedelijke janboel omdat de atmosfeer hem verstikte, al gebeurde ook dat met een mengeling van afkeer en melancholie. Een echte Parisien, *quoi*.

Edmund White (1940-2025) noemt Charles Baudelaire in zijn charmante Parijs-boek *De flaneur* (2001) ‘misschien de eerste performancekunstenaar in de geschiedenis’. Omdat hij volkomen volgens zijn particuliere esthetische idealen leefde en zichzelf eraan onderwierp, tot in zijn manier van lopen of kleden. ‘Kant-en-klare kleren’ dragen, dat was bijvoorbeeld ronduit ‘infaam’ en ondenkbaar. Een poos lang bedreef hij de liefde uitsluitend met zwartfluwelen handschoenen aan. Nietsvermoedend besmette de dichter zijn talloze bedgenotes met de syfilis die hij al vroeg onder de leden had. Om de burgerlui te shockeren, verfde Baudelaire zijn haren weleens groen. Vanaf zijn negentiende schuimde deze zoon van een uitgetreden priester fanatiek de Parijse bordelen af, waar hij zijn voorliefde voor exotische, buitenissige of zelfs lugubere prostituees als ‘Sara la Louchette’ (‘Schele Sara’) botvierde. Al in november 1839 had hij zijn eerste druiper beet. Hij experimenteerde met de roes van de hasjesj in de merkwaardige Club des Haschischins en schreef over zijn ervaringen in de geruchtmakende verhandeling *Les Paradis artificiels* (1860). Uiteindelijk prefereerde hij de wijn, want ‘die verhoogt de wilskracht, terwijl hasjesj die uit de weg ruimt’. Verslaafd raakte hij evenwel aan opium, met de tijd tot honderdvijftig druppels per dag. Met zijn ‘ernstige drang tot verkwisting’ en zijn peperdure smaak – hij gaf op jonge leeftijd fortuinen uit aan smaragdgroene wijnroemers, middeleeuwse meubelen of bijzondere kostumering – kwam Baudelaire al vanaf zijn drieëntwintigste onder curatele te staan. Maître Narcisse Ancelle, de notaris van de familie, werd in september 1844 aangeduid als zijn curator en stond hem slechts een maandelijks som toe van 200 francs. De weerspannige Charles moest bovendien ook zijn rekeningen en uitgaven verantwoorden. Dat stuitende, opgelegde geldgemis overschaduwde de volgende drieëntwintig jaar, tot zijn dood. Nadat hij de erfenis van zijn vroeg gestorven vader François had verbrast, tijdens zijn pompeuze periode in het Hôtel Pimodan op het Île Saint-Louis, lag hij voortdurend in de clinch met zijn stiefvader, de gehate generaal Aupick, die hem op 9 juni 1841 na ‘schandalig gedrag’ op zeereis naar India verbande. Hij moest, aldus Aupick, ‘met de grootst mogelijke spoed aan het glibberige plaveisel van Parijs worden ontrukkt’. Tot Baudelaire op Mauritius zijn schip achter zich wist te laten en tersluiks terugkeerde. Begin 1842 viel hij opnieuw in Parijs te signaleren. En ja, hij overwoog ook weleens voorgoed naar Honfleur te verhuizen, de ‘dierbaarste plek van zijn dromen’ waar zijn moeder woonde, en naar Brussel, waar hij tussen 1864 en 1866 verbleef om er aan ‘*la bêtise française*’ (en een berg schulden) te ontkomen. Daar zette zich ook zijn zwanenzang in.

‘De Grote Ziekte van de Gruwel van het Domicilie’

Wie een complete inventaris wil maken van alle Parijse verblijfplaatsen van de kunstcriticus en dichter begeeft zich in een wespennest. Of misschien vooral in een weggedeedsterd labyrint. De überflaneur en zelfverklaarde dandy, geboren in de rue Hautefeuille 13 (in het Quartier Latin) en leerling aan het Lycée Louis-le-Grand, verhuisde naderhand sneller dan zijn schaduw, telkens op de loop voor schuldeisers of voor zijn eigen zenuwopstoten. Zoals het in het postume *Mon coeur mis à nu* (*Mijn hart blootgelegd*) luidt: ‘Studie van de Grote Ziekte van de Gruwel van het Domicilie. Redenen van de Ziekte. Geleidelijke verering van de Ziekte.’

De auteur woonde in hotels, pensionnetjes, kamers en cafés en zijn biografen hebben heksentoeren uitgehaald om de plattegrond van Baudelaire's leven te reconstrueren. Er blijven lacunes. Want op stel en sprong verkaste hij; aan een kleine handkar had hij na een tijd voldoende voor zijn schameler wordende gerief.

De fotograaf Nadar (1820-1910), die beroemd geworden Baudelaire-portretten maakte, formuleerde het accuraat: ‘Baudelaire doorkruiste zijn wijk en de stad met een hortende, zowel gespannen als slepende pas, zoals die van een kat, waarbij hij elke straatsteen uitzocht alsof hij zich ervoor moest hoeden er een ei stuk te trappen.’

‘*La vie de bohème*’ oefende een verzengende aantrekkingskracht op hem uit. Men kon Baudelaire aantreffen in etablissementen als het café Tabourey (in de rue de Vaugirard), waar hij zijn verzen wel eens declameerde. Maar ook in Le Divan, Le Peletier, het Casino-Cadet, de Brasserie des Martyrs of restaurant Dinochau, intussen meestal opgegaan in de nevelen van de tijd. Baudelaire werd heen en weer geslingerd tussen eenzaamheid en de drang om zich onder te dompelen in de *foule*: ‘Het gevoel van *eenzaamheid*, sinds mijn kindertijd. Niet-tegenstaande de familie, – en vooral te midden van kameraden, – het gevoel van een eeuwig eenzaam levenslot’, klonk het in *Mon coeur mis à nu*. Om daarop te laten volgen: ‘Desondanks, felle levenslust en genotzucht.’ Letterkundige Jules Levallois herinnert zich dat hij vaak te vinden was in de drankgelegenheden van de rue Dauphine: ‘De dichter bestelde om te beginnen een glas punch en als hij zag dat we in een milde bui waren, declameerde hij met geaffecteerde, zachte, licht piepende stem en op zalvende en toch vinnige toon, een draak van een gedicht. “Le vin de l’assassin” bijvoorbeeld, of “Une charogne”.’

(Jules Levallois, *Milieu du siècle*, 1895)

Baudelaire's gedichten kwamen vaak al wandelend tot stand en hij ervoer de noodzaak om ze zo bij te slijpen en te vervolmaken. ‘Baudelaire werkte traag en on-

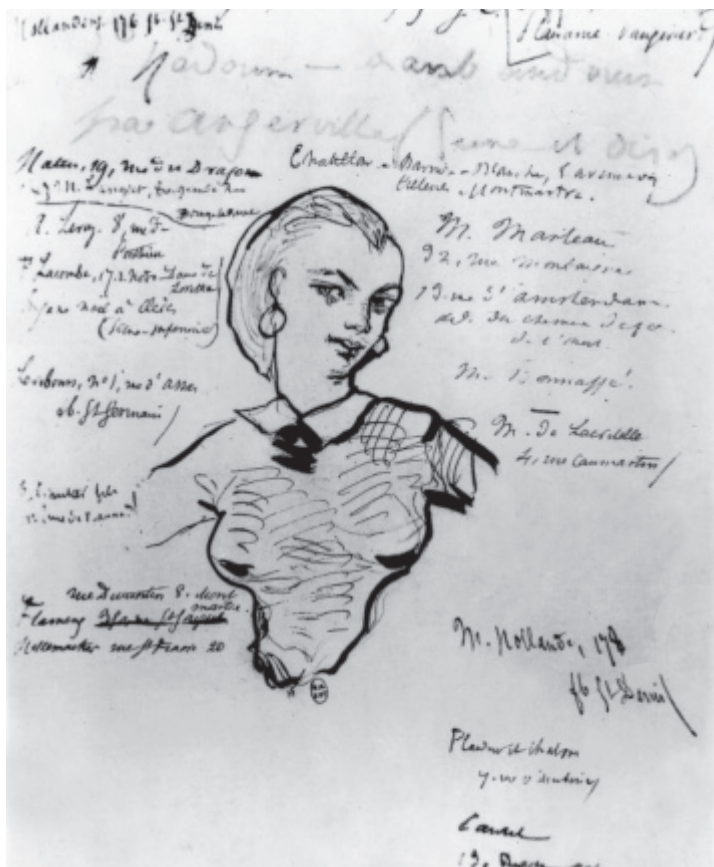
regelmatig, nam twintig keer dezelfde passages door, waarbij hij urenlang ruzie met zichzelf maakte over een woord, en stopte midden op een bladzijde om zijn denken te koken in de oven van het flaneren en converseren', noteerde Charles Asselineau, zijn nauwste vertrouweling.

Geparfumeerde tapijten en de 'Club des Haschischins' in Hôtel Pimodan

Hooguit de helft van de ongeveer vijfenveertig Parijse domicilies van Baudelaire is nu nog enigszins detecteerbaar. Er valt weinig concreets te bezoeken, veel plekken zijn weggemaaid door de slopershamer en enkel een aantal gedenkplaten aan hotels of *immeubles* getuigen ervan. In zijn jeugdjaren woonde hij bijvoorbeeld in de rue Saint-André-des-Arts 22, met zijn moeder, later vanaf 1828 in de rue du Bac 17. Baudelaires verblijfplaatsen vormen een archipel met als twee belangrijkste eilanden het Quartier Latin en het Nieuwe Parijs tussen de boulevards en de barrières in het noorden, zo schrijft Éric Hazan in *De ontdekking*

Hôtel Pimodan,
het huidige Hôtel
de Lauzun, aan de
quai d'Anjou 17.

Jeanne Duval, 'de Zwarte Venus', die Baudelaire tot ettelijke verzen inspireerde.

van Parijs (2005). De weg langs het Canal Saint-Martin en het Île Saint-Louis waren geliefkoosde wandelroutes. Vooral de buurt van het Île Saint-Louis scheen Baudelaire te behagen. Hij had er het gevoel '*à cent lieux de Paris*' te vertoeven. Het voelde afgelegen en destijds moest men ook een *péage* betalen om het gebied te betreden, wat het een zekere exclusiviteit gaf. Een korte tijd woonde hij op de quai de Béthune 22, in het Hôtel Lefebvre de la Malmaison. Daar had hij naar verluidt zijn bed ingericht in de vorm van een doodskist; daarna enkele maanden op quai d'Anjou 15, tussen juni en september 1843.

Beroemd is zijn verblijf op de derde verdieping van het zeventiende-eeuwse stadspaleis Hôtel Pimodan, nu bekend onder de naam Hôtel de Lauzun, waar hij op zijn tweeëntwintigste terechtkwam, en van oktober 1843 tot september 1845 leefde. Het intussen geklasseerde historische monument bevindt zich eveneens op de quai d'Anjou, langs de Seine, maar een huis verder, op nummer 17. Het stond bekend om zijn salons met verguld houtwerk en Baudelaire huurde er een appartement onder het dak, met zicht op de binnenkoer, bij de nieuwbakken eigenaar Jérôme Pichon. Huurprijs: 350 francs per jaar. Als meerderjarige had hij de erfenis van zijn vader verworven – ter waarde van 100.000 francs – maar hij gooide het geld, zoals gezegd, zonder verpinken over de balk. Rood en zwart behang sierde er de muren, net als litho's van Eugène Delacroix met als thema Hamlet. Hij spreidde een met muskus geparfumeerd tapijt uit, liet ingebouwde kasten maken en schafte zich veel ingebonden dure, oude boeken aan. De antiquiteiten waren vaak afkomstig van de gewiekste handelaar Antoine Arondel, die op de benedenverdieping huisde en Baudelaire schilderingen van twijfelachtige herkomst aansmeerde. Vanuit de ramen wou de dichter

nochtans ‘niets anders dan de hemel zien’. Zijn vriend, de dichter Théophile Gautier (1811-1872), kwam er regelmatig langs, net als zijn muze en geliefde, de *grande horizontale* Apollonie Sabatier. Maar in die periode floreert vooral zijn tumultrijke affaire met maîtresse Jeanne Duval (de ‘Zwarte Venus’, die hem tot vele verzen verleidde, zoals ‘Les bijoux’, ‘La chevelure’ of ‘Parfum exotique’). Hun uitpattingen leidden tot klachten van de bureu, waarna hij de ongeletterde actrice uit Santo Domingo besluit onder te brengen in de nabije rue de la Femme-sans-Tête (nu rue Le Regrattier 6), eveneens op het Île Saint-Louis. Gautier typeerde haar als ‘zwijgzaam en somber als een sfinx’ en de mulat-tin met ‘inktzwart kroeshaar’ stond bekend als een voormalige minnares van Nadar. Baudelaires moeder had enkel maar misprijzen over voor Duval: ‘Die “zwarte Venus” heeft hem op alle denkbare manieren gekweld. Hemel, u moest eens weten! En een gèld dat ze van hem verslonden heeft! In zijn brieven – en daar heb ik er stapels van – vind ik niet één liefdevol woord.’ Maar Baudelaire, die zich regelmatig bezondigde aan onversneden vrouwenhaat, omschreef liefde, ‘dat is het vervelende eraan’, als ‘een misdaad waarin je niet zonder medeplichtige kunt’ (uit: *Mon coeur mis à nu*). En hij vroeg zich af: ‘Waarom houdt een geestrijk man meer van lichtekooien dan van mondaine vrouwen, al doen ze in domheid niet voor elkaar onder? – Uitzoeken.’

Onder zijn optrek in Hôtel Pimodan, op de bovenste verdieping, woonde de schilder Fernand Boissard, voortrekker van de Club des Haschischins. Hij liet er maandelijks zogenaamde *fantasias* plaatsvinden. De jonge dichter ontmoette er, naast Gautier, talloze andere kunstenaars en schrijvers: Alexandre Dumas, Eugène Delacroix, Gustave Flaubert en Honoré de Balzac. Ze werden er door Boissard vergast op de beroemde ‘groene pommade’, een mengeling van cannabis, ranzige boter, pistache en honing, om zo *les paradis artificiels* te betreden. In zijn kamer aldaar schreef Charles Baudelaire onder meer het gedicht ‘L’invitation au Voyage’.

Of is de voor literatuurtoeristen meest te koesteren Baudelaire-plek dan toch het hotel Voltaire, aan de gelijknamige quai, op nummer 19? Nu omgedoopt tot het stijve Hôtel du Quai Voltaire biedt het nog steeds een glorieus uitzicht op de Seine en het Louvre aan de overzijde. De kamer van Baudelaire, waar hij tussen juli 1856 en november 1858 leefde en aan *Les Fleurs du*

De ingang van het recent gerestaureerde Hôtel du Quai Voltaire.